

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Kelli Aia

**Jälgimisrakendused kui digitaalse lapsevanema abivahendid:
kasutajate arvamused ja kogemused**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Prof. Andra Siibak

Tartu 2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	2
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	5
1.1. Kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooria ja lapse privaatsus perekonnas	5
1.2. Digitaalne lapsevanem	8
1.3. Tehnoloogia laste jälgimiseks	10
1.4. Lapsepõlve andmestumine	13
1.5. Eesmärk ja uurimisküsimused	15
2. MEETOD JA VALIM	16
2.1. Valim	16
2.2. Andmekogumismeetod	18
2.3. Andmeanalüüsimetod	20
3. TULEMUSED	22
3.1. Lastevanemate kogemused laste jälgimisel	22
3.2. Lastevanemate hoiakud laste jälgimisele	26
3.3. Laste jälgimise positiivsed ja negatiivsed aspektid	32
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	35
4.1. Järeldused	35
4.2. Diskussioon	38
4.3. Meetodi kriitika ja edasised uuringuvõimalused	42
KOKKUVÕTE	45
SUMMARY	47
KASUTATUD KIRJANDUS	48
LISAD	55
Lisa 1. Q-hulga väited	55
Lisa 2. Intervjuukava	57
Lisa 3. Koodipuu	59

SISSEJUHATUS

Laste jälgimine erinevate tehnoloogiliste abivahenditega on muutumas aina populaarsemaks. EU Kids Online'i Eesti uuringust (Sukk ja Soo, 2018) selgub, et vanemad tegelevad aastast aastasse aina enam oma laste internetikasutuse **tehnilise vahendamisega** (ingl *technical mediation*), mille käigus vanemad jälgivad oma lapse tegemisi internetis läbi tehnoloogilise abivahendi. Vanemast on saanud justkui digitaalne lapsevanem, kes ühelt poolt kasutab erinevaid praktikaid, et suunata oma laste digitehnoloogia kasutamist, teisalt kasutavad vanemad aina enam ka tehnoloogilisi vahendeid, et oma igapäevast lapsevanema rolli paremini täita (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018:9). Minu töö käsitleb paljudest vanemliku vahendamise praktikatest just tehnilisi ja monitoorivaid vahendamispraktikaid, kus lapsevanem rakendab vanemlikku kontrolli ja monitoorib lapse tegevust tehnoloogia abil.

Laste jälgimine ja vanemate vahendamispraktikad on nii Eestis kui ka mujal maailmas veel empiiriliselt vähe uuritud valdkond. Mitmete uurijate sõnul võib praegu ainult ette kujutada, mida **lapsepõlve andmestumise** (ingl *datafication of childhood*) trendid endaga kaasa toovad (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018). Laste isiklikke andmeid kogutakse, salvestatakse, arhiveeritakse erinevate tehnoloogiliste vahendite kaudu (Barassi, 2018). Seetõttu on lastest saanud arvukate digitaalsete jälgimispraktikate objektid ja nende elu salvestatakse üksikasjalikult (Lupton ja Williamson, 2017). Kuna elame **riskiühiskonnas** (ingl *risk society*), kus inividid orienteeritud kontrollile ja veendunud, et inimene suudab ja peaks kontrollima laia keskkonda (Howell, 2010), siis aitab see veelgi intensiivistada erinevaid hirme ja vanemate ärevust.

Eestis on laste jälgimist varem uurinud minu juhendaja prof. Andra Siibak (Siibak, 2019) ja doktorant Marit Sukk (Sukk ja Siibak, esitatud). Lisaks sellele kaitses Karl Helberg (2018) ühiskonnateaduste instituudis oma lõputöö teemal "Laste jälgimine erinevate äppide kaudu ning sellega seonduvad probleemid ja võimalused". Minu bakalaureusetöö toob laste jälgimise valdkonda teadmise lastevanemate arvamustest ja kogemustest oma laste jälgimisel. Lisaks sellele on töö empiirilise osa loomisel kasutatud siiani üsna vähe kasutust leidnud kvalitatiivse uurimismeetodi ja q-meetodi kombineerimist.

Töö valmis prof. Andra Siibaku ja doktorant Marit Suka uurimisprojekti "Jälgimisrakendused kui digitaalse lapsevanema abivahendid" raames, kus fookusesse on võetud 7–13aastaste laste jälgimine rakenduste kaudu. Minu bakalaureusetöö keskendub just 14–16aastaseid teismelisi kasvatavate vanemate kogemustele. **Noorukiiga** (ingl *adolescence*), kuhu bakalaureusetöö

fookuses olevate vanemate lapsed kuuluvad, on erinevate bioloogiliste ja psühholoogiliste muutuste periood (Branje, 2018), kus lapsed hakkavad oma vanematest suuremat iseseisvust taotlema ja neist distantseeruma (Arnett, 2000). Kui 12aastased lapsed avaldavad teavet peamiselt oma vanematele, siis näiteks 15aastased eelistavad tihtilugu vanematele just sõpru (Petronio, 2002).

Bakalaureusetöö eesmärgiks on kaardistada 14–16aastaste laste vanemate arvamusi, kogemusi ja praktikaid seoses laste asukoha jälgimisega jälgimiskenduste kaudu. Soovin teada saada, kuidas vanemad jälgimist võimaldava tehnoloogia kasutamist põhjendavad ja mis on vanemate hinnangul rakenduste kasutamisega kaasnevad positiivsed ja negatiivsed aspektid. Lisaks sellele on individuaal-intervjuude ja q-meetodi kombineerimise teel eesmärgiks teada saada lastevanemate arvamusi jälgimise osa laiemalt.

Uurimisküsimustele vastamiseks viisin esmalt läbi poolstruktureeritud individuaalsed intervjuud (N=9), millele järgnes 38 q-väite sorteerimine. Küll on aga oluline mainida, et kuna uuringu valim oli väike, siis ei kasuta ma oma töös q-meetodit klassikalisel viisil. Q-meetodist on bakalaureusetöös kasutusel q-kaartide sorteerimisel tekkinud kvalitatiivne sisend et rikastada intervjuumaterjali.

Töö esimeses peatükis annan ülevaate teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest – kirjeldan laste privaatsust perekonnas, digitaalse lapsevanema olemust, selgitan milliste tehnoloogiliste vahendite abil saavad lastevanemad oma laste tegemisi jälgida ja mis on lapsepõlve andmestumine ja missugused probleemid sellega kaasneda võivad. Lisaks sellele toon välja kolm uurimisküsimust, millele bakalaureusetöös vastuseid otsin. Teises peatükis kirjeldan valimi moodustamise printsiipe ja uuringus osalejaid, andmekogumismeetodit ja andmeanalüüsimeetodit. Kolmandas peatükis räägin intervjuude käigus saadud tulemustest. Viimases peatükis toon välja tulemuste põhjal tehtud järeldused ja diskussiooni ning räägin edasistest uurimisvõimalustest.

Sooviksin südamest tänada enda juhendajat Andra Siibakut, kes võttis mu enda uurimisrühma ning kelle põhjalik tagasiside ja suunavad juhised aitasid suuresti kaasa minu bakalaureusetöö valmimisele. Suur aitäh retsensendile väga põhjaliku ja abistava tagasiside andmisel. Lisaks tahan tänusõnad öelda ka intervjuudes osalenud lastevanematele.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Selles peatükis annan ülevaate kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooriast (Petronio, 2002) perekonna kontekstis. Kirjeldan tänapäeva lapsevanema ehk digitaalse lapsevanemana olemust ja sellega kaasnevaid väljakutseid. Selgitan, milliste tehnoloogiliste vahendite abil saab lapsevanem oma lapse tegemisi jälgida ning milliste probleemidega võivad jälgimistehnoloogiat kasutavad pered kokku puutuda. Tutvustan lapsepõlve andmestumist ja sellega kaasnevaid aspekte. Viimasena toon välja oma bakalaureusetöö eesmärgid ning uurimisküsimused.

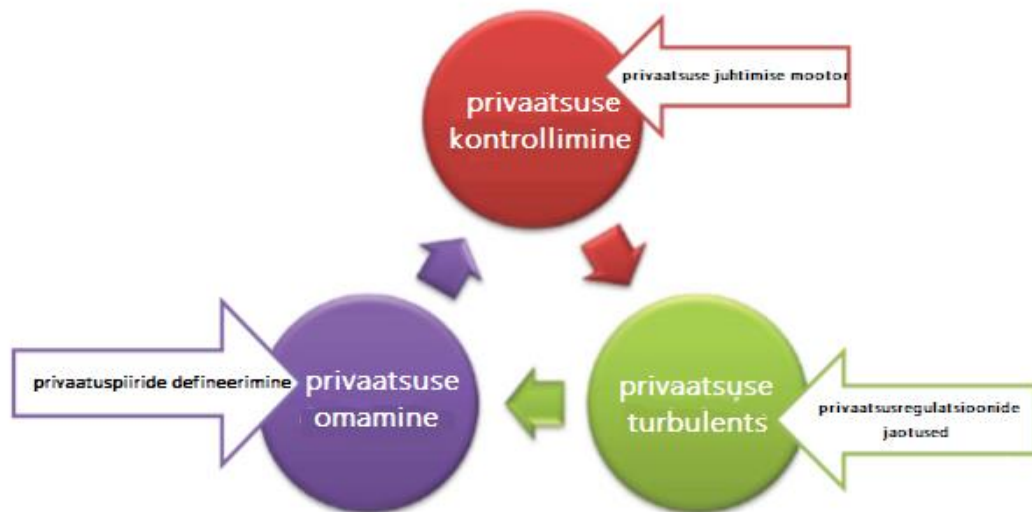
1.1. Kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooria ja lapse privaatsus perekonnas

Kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooria (ingl *communication privacy management theory*) eesmärgiks on selgitada seoseid privaatsusega seotud kommunikatiivsetele probleemidele, millega inimesed igapäevaelus silmitsi seisavad (Petronio, 2002). Teooria üritab seletada, kuidas inimesed teevad valikuid informatsiooni avalikustamise või varjamise kohta lähtudes kriteeriumitest ja tingimustest, mida nad oluliseks peavad (*Ibid.*). Kuigi algselt selgitas Petronio mehe ja naise vahelist teabe avalikustamist, siis aastatega on sellest välja arenenud teooria, mis käsitleb privaatsuse haldamise küsimust perekonnaelu erinevates valdkondades (Morr Serewicz, 2013). Näiteks hõlmab teooria endas ka (1) peresuhtlust, pöörates sealjuures erilist tähelepanu vanemlikule privaatsuse rikkumisele, (2) sotsiaalmeediale, (3) tervise ja (4) suhete probleemidele (Petronio, 2013). Morr Serewiczi (2013) sõnul on privaatsuse haldamine peresuhtluses ülioluline, sest perekond on üks peamisi ja tavaliselt esimesi keskkondi, kus inimesed privaatsust tundma õpivad ning perekonna arenemine aja jooksul, peaks muutuma ka perekonna privaatsuse haldamiseks.

Kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooria kohaselt usuvad inimesed, et neil on õigus omada ja reguleerida ligipääsu nende isiklikule teabele (Petronio, 2002) ning seda, kuidas inimesed privaatset teavet reguleerivad aitavad mõista teooria kolm koostisosa (Petronio, 2013):

- 1) **privaatsuse omamine** (ingl *privacy ownership*), mis keskendub privaatsele teabele ja ütleb, et omandiõigust saab piirata või teistega jagada ning seega tuleb omandis oleva info piirid kooskõlastada ühiselt. Jagades infot teistega saavad neist info **kaasomanikud** (ingl *co-owners*).

- 2) **privaatsuse kontroll** (ingl *privacy control*) ehk privaatsuse juhtimise mootor, mis ühendab endas inimese õigused isiklikule teabele ja selle kontrollimehhanismid. Lisaks mängivad olulist rolli erinevad privaatsuseeskirjad ja nende kasutamine ning privaatsus reeglite kooskõlastamine info kaasomanikega.
- 3) **privaatsuse turbulents** (ingl *privacy turbulence*), mis ütleb, et privaatsuse reguleerimine sageli ettearvamatut ja võib ulatuda häiretest privaatsuse haldussüsteemis kuni täieliku reguleerituseni.

Joonis 1. Kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooria elemendid (Allikas: Petronio, 2013; tõlge Aia, 2020).

Tuginedes kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooriale, siis perekonnad kasutavad erinevaid teooria kriteeriume, et töötada välja privaatsuseeskirju (Petronio, 2013). Näiteks tehakse erinevad peresiseseid kokkuleppeid ja privaatse info kaasomanikeks võivad olla teised pereliikmed (nt vanemad).

Laste kasvades ja küpsemaks saades muutub nende eraelu puutumatus kontseptsioon ning kaaslaste, kooli ja vahendatud suhtluse mõjud muudavad noorukite privaatsuse tunnetamist (Morr Serewicz, 2013). Petronio (1994) sõnul tekib noorukieas lastel suurem autonoomiavajadus, mis on kõige paremini jälgitav just nende soovist suurema privaatsuse järele (viidatud Petronio, 2002 kaudu). Noorukieas hakkavad lapsed välja töötama justkui oma privaatsuseeskirjade kogumit, mis võib erineda sellest, mida vanemad neile õpetasid (Petronio, 2002). Periood, kus noorukieas laste privaatsusvajadus hakkab muutma, võib olla vanematele keeruline, sest tihti pakuvad nad lastele

endiselt nende põhivajadusi (nt toit, peavari jms) (Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016). Seega võivad vanemad Petronio (2010) sõnul tunda, et nende õigus ja/või kohustus on teada saada, mis toimub nende laste elus. Võib juhtuda, et samal ajal kui noorukieas indiviid soovib oma iseseisvuse kehtestamiseks suuremat privaatsust, võivad vanemad seotustunde säilitamiseks otsida oma lapse eraelu kohta just vastupidiselt rohkem teavet (Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016). Vanemad, kes peavad kinni muutustest laste privaatsuse piirides ja reeglites, julgustavad oma lapsi vanematest tervislikult eralduma (Petronio, 1994; viidatud Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016 kaudu).

Inimese privaatsuses toimuvad muutused kogu elu jooksul ja kui laps hakkab mõistma eraelu puutumatus kontseptsiooni, kujuneb tal välja ka individuaalse privaatsuse piir, mis kasvades aina suureneb (Morr Serewicz, 2013). Kui noorukieas inimesed avaldavad oma vanematele privaatset infot, kutsuvad nad kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooriale tuginedes, vanemaid infojagamise ühisesse piiri (Petronio, 2002). Oma laste informatsiooni avalikustajatena saavad vanematest teabe kaasomanikud ja nad jagavad vastutust ka teabe kaitsmise ees (Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016). Kuna noorukieas on individuaalsusel argenuline tähtsus, on oluline piirid pereliikmete vahel kindlaks määrata (Morr Serewicz, 2013). Info omanikud ja kaasomanikud peaksid arutama, kes saab/ei saa teavet ja mil määral teabe jagamine toimub (Petronio ja Bantz, 1991; Venetis et al., 2012; viidatud Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016 kaudu). Piiride kooskõlastamine aitab teabe algsel omanikul säilitada soovitud kontroll oma teabe üle (Kennedy-Lightsey, Martin, Thompson, Himes ja Clingerman, 2012; viidatud Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016 kaudu) ja edukas piiride kooskõlastamine perekonnas võib teoreetikute Carmoni, Milleri ja Brasher (2013; viidatud Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016 kaudu) sõnul suurendada üldist pererahulolu.

Ledbetteri ja tema kolleegide (Ledbetter jt, 2010) arvates tajuvad noored seda, kuidas vanemad nende privaatsusesse tungivad kolmel viisil:

- 1) ruumiline sissetung ehk vanemad satuvad noore inimese privaatsesse füüsilisse ja/või vestlusruumi (nt sisenemine noore magamistuppa, silmast-silma vestluse pealtkuulamine);
- 2) vahendatud sissetung ehk vanemad uurivad noorte telefone, kuulavad pealt nende telefonikõnesid, loevad nende isiklikke meilivestlusi;
- 3) verbaalne ehk suuline sissetung, kus vanemad nõuavad isiklikku teavet või annavad noorele soovimatut nõu.

Kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooria vaatenurgast võib privaatsuse rikkumine toimuda seetõttu, et vanemad ja noored määratlevad privaatsuse omandiõigust ja piiride seadmist erinevalt (Hawk, Hale, Raaijmakers ja Meeus, 2008).

Perekonna privaatsuse kontekstis on oluline tugineda kommunikatiivse privaatsuse juhtimise kolmele koostisosale, sest see aitab seada paika perekondlikud privaatsuse piirid, mis sobivad kõigile osapooltele. See omakorda vähendab perekonnas tekkivaid probleeme ja nii viisi suureneb ka üldine perekondlik rahulolu.

1.2. Digitaalne lapsevanem

Tänapäeva lapsevanemad on justkui üleloomulike võimetega (Lim, 2018), sest olenemata sellest, kus nad asuvad, kes nad on või mis nad teevad, saavad nad kasutada erinevaid tehnoloogilisi lahendusi enda lapsevanema rolli täitmiseks. Siibaku (2019) sõnul ei tunne paljud lapsevanemad ei tunne tänases riskiühiskonnas enam mitte ainult niisama muret oma lapse heaolu ja turvalisuse pärast, vaid kahtlevad ka oma võimetes olla “hea” ja “vastutustundlik” lapsevanem.

Kuigi lapsevanemad on oma laste pärast mures olnud ja nende järele vaadanud kogu aeg, siis viimase kümnendi jooksul on ajakirjanduses ja akadeemilistes tekstides esile tõusnud väljendid “helikoptervanemad”, “hõljukid”, “koolibrid” ja “varjatud hävitajad” (LeMoyne ja Buchanan, 2011), mis kõik tähistavad ülikaitsvaid vanemaid, kes kipuvad oma laste elusid igal tasandil haldama (Siibak, 2019). Ülikaitsvad vanemad muretsevad liialt oma laste turvalisuse ja arengu pärast ning on seetõttu hakanud nende hoolikamaks jälgimiseks ette võtma täiendavaid samme (Siibak, 2019). Vanemate üheks laste jälgimise eesmärgiks on tagada laste turvalisus ja olla seeläbi ka ise piisavalt hea lapsevanem.

Tehnoloogia laia kättesaadavuse tõttu oleme pea et jõudnud olukorda, kus lapsevanem peab “heaks” lapsevanemaks olemiseks, olema lapsega ühenduses ja tema tegevust jälgima kogu aeg. Lapsevanemast on saanud **digitaalne lapsevanem** (ingl *digital parent*), kes ühest küljest suunab erinevate praktikatega oma laste digitehnoloogiate kasutamist, teisalt iseloomustab mõiste ka lastevanemate endi digitehnoloogia kasutamist ja seda, kuidas vanemad erinevate tehnoloogiliste vahendite abil oma igapäevast lapsevanema rolli paremini täita saavad (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018:9).

Digitaalse vanemluse kontseptsiooni esimesteks väljunditeks võib lugeda 1990. aastatel tehtud uuringuid, kus keskenduti televiisori vaatamise vahendamisele, et hinnata selle mõju laste arengule ja käitumisele (Austin, 1993; Nathanson, 1999; Valkenburg jt, 1999; viidatud Mascheroni jt, 2018 kaudu). Interneti laialdane levik just lastega peredes, pani teadlased (Livingstone ja Helsper, 2008) aga küsima, kas varem vanemapoolse vahendamise uurimiseks kasutuses olnud televisiooni põhiseid strateegiaid saaks kohendada ka veebimeediumite uurimiseks (viidatud Mascheroni jt, 2018 kaudu). Mascheroni jt (2018) sõnul on tavaliselt just lastega perekonnad uute tehnoloogiate varajased ja entusiastlikud kasutusele võtjad ning see omakorda kujundab perekonna suhtlemispraktikaid ja meedia kasutamisharjumusi.

Mõiste **vanemapoolne vahendamine** (ingl *parental mediation*) tähistab praktikaid, mida vanemad kasutavad juhtimaks ja reguleerimaks oma laste tehnoloogia kasutamist (Mascheroni jt, 2018). Selliseid praktikaid saab tinglikult jagada kuueks: piirav vahendamine (meediakasutuse aja, koha või sisu piiramine); aktiivne vahendamine (koos lapsega meedia sisu üle arutamine; selgituste või juhiste andmine); kooskasutamine (lapsega meediakasutuse jagamine); järelvalve (lapse tegevuse jälgimine meedia kasutamise ajal); monitoorimine (lapse tegevuse kontrollimine tagantjärele); tehniliste piirangute seadmine (“vanemliku kontrolli” rakendamine sobimatu sisu reguleerimiseks või blokeerimiseks) (Haan, Nikken ja Wennekers, 2018).

Digitaalse vanemluse juures tuleb suurt tähelepanu pöörata sellele, kuidas digitaalmeedia/meediumid on üha enam muutnud lapsevanema igapäeva tegevuste ja praktikate lahutamatuks osaks. Lim (2018) kirjeldab digitaalselt ühendatud peres lapsevanemaks olemise kolme põhipunkti:

- a) Olles meediast ümbritsetud, tuleb lapsevanemal luua kodukeskkond, kus lapsed saaksid meediat tarbida ohutult ja tulemuslikult;
- b) Vanemad peavad mõistma laste sotsiaalset keskkonda ja meediumite rolle nii *online* kui ka *offline* maailmas;
- c) Tehnoloogilised võimalused laiendavad lapsevanema kohustuse piire, ja ei sõltu enam ajakavast ja ühisest ruumist, sest laps ja vanem ei pea ühenduses olemiseks enam füüsiliselt koos viibima.

Muu hulgas on kasutusele võetud teinegi tänapäevast digilapsevanemat iseloomustav termini – **liitreaalne lapsevanem** (ingl *transcendent parenting*), mis iseloomustab lapsevanemaid, kes seisavad silmitsi väljakutsetega, mis on seotud *online-offline* sotsiaalsete suhete ületamise,

multimeediumite ja multimodaalsete keskkondade ja nii-nimetatud ajatu vanemlusega (Mascheroni jt, 2018). Kui mobiiltelefonide eelneval ajastul võimaldas lapse kooli või kellegi teise hoole alla viimine vanemal ajutiselt oma vanema kohustustest loobuda, siis praegu on mobiilsidega ühendatud vanem justkui pidevas ooterežiimis ja valmis kohe reageerima (Lim, 2016). Võrguvanemluse ja kantava tehnoloogia tõttu on lapsed üha enam kaasatud erinevatesse järelvalvevõrgustikesse, sealhulgas ka ärilistel eesmärkidel laste andmete jälgimisse (Leaver, 2017). Uurijate (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018) sõnul võib praegu vaid spekuloida potentsiaalsete tagajärgede üle, mis lapsepõlve andmestumise trendidega kaasnedes võivad, kuid tõenäoliselt seatakse andmejälgimist tehes ohtu laste õigused privaatsusele, õigus olla unustatud ja õigus eemaldada neile ebasobivat sisu.

Siit järeldub, et tehnoloogia kättesaadavuse (nutitelefonid ja tahvelarvutid) suurenemisega tekib olukord, kus vanematel tuleb, kas oma vahendamispraktikaid kohendada või hoopis saada aru, et vahendamisvõimalused on täielikult muutunud ja selle heaks midagi ette võtta (Sonck, Nikken ja Haan, 2013). Minu bakalaureusetöö käsitleb **tehnilisi ja monitoorivaid** (ingl *technical and monitoring mediation*) vahendamispraktikaid, kus lapsevanem rakendab vanemlikku kontrolli ja monitoorib lapse tegevust tehnoloogia abil. EU Kids Online'i Eesti tulemustest selgub, et 2010. aastal tegeles laste internetikasutuse tehnilise vahendamisega vaid 16% vanematest, 2018. aastal aga juba 37% (Sukk ja Soo, 2018). Seega on laste jälgimine erinevate tehnoloogiliste abivahendite abil muutumas ka Eestis ainult populaarsemaks ning tuleb uurida, milliseid tagajärgi see endaga kaasa võib tuua.

1.3. Tehnoloogia laste jälgimiseks

Lastele õpetatakse üsna väikesest peale, et võõraste inimestega ei tohi rääkida. Samuti hoiatavad lapsed ja lapsevanemaid võimalikest ohtudest erinevad avalikud teadaanded (Hasinoff, 2017). Vanemad rõhutavad lastele ühiskonnas varitsevaid ohte, sest Simpsoni (2014) sõnul räägitakse meedias pidevalt erinevatest õnnetustest, röövimistest ja ohtlikest täiskasvanutest (nii internetis kui ka avalikes kohtades). Erinevate ohtude kajastamine soodustab lastevanemate hirmu selle ees, et midagi sarnast võib juhtuda ka nende lastega.

Kui varasemate põlvkondade lapsed said väljas sõpradega mängida, jalutada üksi kooli või sõita naabruses jalgrattaga ringi nii, et nad on vanemate käeulatuses ja kontrollist eemal, siis tänapäeva lapsed saavad sellist vabadust ja iseseisvust nautida harva (Siibak, 2019). Kuigi sageli peetakse

tehnoloogiat küberohtude kujul probleemiks, siis on jälgimiseks mõeldud tehnoloogia järjest enam muutumas atraktiivseks lastevanematele, sest näiteks GPS-iga (*Global Positioning System*) varustatud seade annab võimaluse igal ajal ja kohas kontrollida lapse asukohta ja tegevusi (Simpson, 2014), tagades niimoodi vanemale soovitud meelerahu ja kindlustunde lapse turvalisuse osas. Uusimad tehnoloogilised saavutused annavad muuhulgas vanematel võimaluse oma lapsi kontrollida ja jälgida ilma, et laps sellest teadlik oleks.

Tehnoloogia arendajad on laste turvalisuse probleemi lahendamiseks ja vanemliku kontrolli tagamiseks välja pakkunud erinevaid võimalusi:

- a) jälgimisseadmed, mis pakuvad reaajas jälgimisvõimalusi; asukoha täpset tuvastamist; hädaolukorra tarbeks paanikanuppu, mille vajutamisel saab vanemaga kõne või videopildi abil ühendust võtta; *geo-fencing*’ut, mis võimaldab vanematel määrata kindlaid piirkondi, kus laps liikuda saab (Siibak, 2019);
- b) jälgimiskendused, mis koguvad ja koondavad kasutajate asukohaandmeid ning edastavad selle teabe pereliikmetele (Hasinoff, 2017).

Eeltoodust nähtub, et enesejälgimise võimalusi pakuvad ettevõtted julgustavad seadet kasutama asudes muuhulgas perekondi oma isikuandmeid jagama (nt nutikella abil inimese füüsilist asukohta või nutitelefoni asukohta), et perel oleks ülevaade üksteise tegemistest, ja vanemad saaksid oma lapsi kaitsta erinevate ohtude eest, ilma et nad füüsiliselt kohal olema peaksid (Hasinoff, 2017). Seejuures suurim viga, mida lapsevanemad jälgimise puhul teevad on see, et nad asendavad lastele vajaliku koguse hoolitsust kontrolliga, unustades, et nende kohustus on küll lapsi ohtude eest hoida ja kaitsta, kuid selle vaatamata peavad nad siiski säilitama lastele teatud privaatsuse ja hoidma distantssi (Gabriels, 2016). Seega on oluline säilitada tasakaal tehnoloogia kasutamise ja vanemliku hoolitsuse vahel.

Teadlased (Marx ja Steeves, 2010; Oostveen jt, 2014; Shade, 2011; Simson, 2014) on leidnud, et jälgimistehnoloogiaid pakuvad ettevõtted liialdavad riskidega, annavad katteta lubadusi ohutuse tagamiseks ning muudavad jälgimise ja liigse kontrolli peredes normaalseks nähtuseks (viidatud Hasinoff, 2017 kaudu). Jälgimistehnoloogiate turunduskampaaniad lubavad lastevanematele suurenenud meelerahu ja mugavust (Gabriels, 2016). Näiteks sisaldab internetikaubamaja Frog.ee (i.a) lehel müügis oleva GPS-iga lastekella kirjeldus lauseid “Vanemad ei leia samal ajal asu, vaid muretsuvad seni, kuni laps jälle nende silma alla ilmub.” ja ”Kui palju maksab teie südamerahu?”, mis oma loomult koputavad vanema südametunnistusele ja panevad ta ilmselt mõtlema selle üle,

et kui ta kella ei osta, siis äkki pole ta hea vanem. Gabriels (2016) toob ühe jälgimist võimaldava rakenduse näiteks “Life360”, mis on mõeldud kasutamiseks kogu perele (ka lapsed saavad oma vanemate asukohta jälgida), hädaolukorra jaoks on rakendusel paanikanupp ja rakendus teavitab vanemaid, kui nende laps jõuab turvaliselt sihtkohta. Samas ütleb Hasinoff (2017) isiklikud jälgimistehnoloogiad, näiteks ka “Life360” on küll osa ohutuse ja turvalisuse privatiseerimise trendist, mis ühelt poolt pakub tarbijale lahendusi riskide vähendamiseks, kuid mis tegelikult võib hoopis ebakindlust ja ebavõrdsust suurenda. Näiteks, otsides Google Play poest rakendusi märksõnaga “kids tracker app”, saan populaarseimaks vastuseks äpi “Find My Kids”, millel on üle 10 miljoni allalaadimise ja rakenduse keskmine hinnang on 4,6 (Google Play Store, 2020). Rakendusega “Find My Kids” (2020) saab: jälgida lapse GPS-iga nutikella või nutitelefoni asukohta (nutitelefoni jälgimiseks tuleb lapse telefoni alla laadida rakendus “Chat with parents”); kontrollida, mis rakendusi laps telefonis kasutab; kuulata, mis toimub lapse ümbruses; kontrollida, kas laps on õigel ajal sihtkohta jõudnud; vaadata lapse telefoni aku taset ja tuletada laadimist meelde; saata lapsele südameid ehk kiitust (nt heade hinnete eest) ja suhelda perega. Enamik pakutavatest seadmetest sisaldab jälgimisvõimalust reaalsajas ja lastevanematel on võimalus tänu sellele kindlaks teha lapse täpne asukoht (Siibak, 2019), siiski tuleb erinevate seadmete või rakenduste puhul kindlaks teha, millised funktsioonid on võimalikud just seda toodet kasutades. GPS jälgimise puhul on oluline aga küsida, kas seadmed, mida näiliselt esitletakse kui laste vabaduse suurendajatena, sest tänu neile on vanematel võimalus lapse asukohta jälgides tagada ka tema turvalisus, võib-olla hoopis piiravad laste liikumist, luues nii suurema hirmu avaliku ruumi ees kui ka võimaldades vanematel kehtestada liikumise piiranguid teatud piirkondades (Simpson, 2014). Hasinoff (2017) sõnul on jälgimiserakendused vahendid, mis võimaldavad ja soodustavad vaatlaja ja vaadeldava vahelist võimusuhet, kusjuures paremal võimupositsioonil on seejuures vaatlaja.

Eestis saab ühe võimalusena lapse jälgimiseks kasutusele võtta Elisa Pönniradari teenuse, mis kasutab GPS signaali lapse asukoha tuvastamiseks ja mille kasutamiseks on vaja laste käekella (Elisa Pönniradar, i.a). Piisab ka lihtsalt rakenduste e-poodide otsingus kasutada sõnapaari “lapse asukoht” ning pood soovib kohe lugematul hulgal erinevaid rakendusi. Näiteks selgub EU Kids Online’i Eesti uuringust, et 22% vanematest kasutab tehnoloogiat oma lapse asukoha jälgimiseks ja 21% vanematest monitoorib veebilehti ja rakendusi, mida laps on kasutanud (Sukk ja Soo, 2018). Paljud Eesti lapsed isegi ei tea, et nende vanemad neid jälgivad. Uuringust selgub, et ainult 13% lastest teab, et tema vanem kasutab tehnoloogiat tema asukoha jälgimiseks (Sukk ja Soo,

2018). Igal juhul on laste jälgimise temaatika kasvav ja aina suurenev praktika, mistõttu on oluline sellele juba praegu tähelepanu pöörata.

Eeltoodust ilmneb, et tänapäeva lastest on saamas arvukate jälgimisseadmete objektid ning sellele temaatikale pööratakse Luptoni ja Williamsoni (2017) sõnul veel liiga vähe tähelepanu. Kuid juba praegu on uurijate seas esile tõusnud küsimused sellest, missugused probleemid tekivad jälgimise ja jälgimistehnoloogiate kasutamise tagajärjel (Hasinoff, 2017). Näiteks mitmed uuringud (Boesen jt. 2010; Fox jt. 2014; Mancini jt, 2011; Mayer, 2003; Tokunaga, 2011; Trottier, 2012; Vasalou jt, 2012; viidatud Hasinoff, 2017 kaudu) näitavad, et peredes, kus kasutatakse jälgimistehnoloogiaid, on probleeme lapse ja vanema vahelise usaldusega, vähenenud on laste iseseisvus ning võime hinnata avalikes kohtades olevaid riske ja oskus neile reageerida. Muuhulgas on arvatud, et liiga kaitsvad vanemad loovad uue “mullikillesse pakitud” põlvkonna lapsi, kellel pole oskusi ja vastupidavust igapäevaste riskidega toime tulemiseks ning vanemad õigustavad seda sooviga oma lapsi kaitsta (Malone, 2007). Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringust (Vasalou, Oostveen ja Joinson, 2012) selgub, et vanemad, kes eelistavad oma lapse asukohta jälgida, tegid seda turvalisuse, meelerahu ja ebakindluse vähendamise eesmärgil. Samas vanemad, kes on asukoha jälgimise vastu, kirjeldasid selle vajaduse puudumist, sest nad olid loonud usaldusväärsed süsteemid turvalisuse tagamiseks ning nad väärtustasid perekonnasisest usaldust (*Ibid.*).

1.4. Lapsepõlve andmestumine

Bernstein ja Triger (2010) ütlevad, et laste kasvatamise tavad on viimase kahe aastakümne jooksul märkimisväärselt muutunud, ja vanematele on seatud kõrged laste kasvatamise standardid, mida nad üritavad mitmesuguseid tehnoloogilisi seadmeid kasutades täita. Ka Willson (2018) leiab, et maailm, kus lapsi praegu eostatakse ja kasvatatakse, on maailma mida üha enam tehnoloogiliste protsesside kaudu jälgitakse, analüüsitakse ja manipuleeritakse. See kõik muudab lapsed jälgimiskapitali osaks.

Zuboffi (2015) sõnul tähistab **jälgimiskapitalism** (ingl *surveillance capitalism*) kapitalismi uut versiooni, kus rahastatakse jälitustegevuste kaudu saadud andmeid. Selleks, et mõista ja analüüsida laste jälgimise olemust, tuleb teada ka tänapäevaseid jälgimistrende (Lupton ja Williamson, 2017). Näiteks on üha enam inimeste jaoks oluliseks muutunud enda jälgimine ning keha kohta andmete kogumine. Selle põhjuseks on Pantzari ja Ruckensteini (2015) sõnul see, et kehaliste ja vaimsete funktsioonide analüüs ei ole enam ainult spetsialistide valdkond, vaid tänu **enesejälgimise** (ingl

self-monitoring) tehnoloogilistele võimalustele lihtsasti kättesaadav paljudele. Lupton (2016) ütleb, et erinevad kantavad seadmed ja nende poolt salvestatud andmed aitavad kaasa **kvantifitseeritud mina** (ingl *quantified self*) tekkimisele. Kvantifitseeritud mina on muutunud populaarseks terminiks enesejälgitamise kirjeldamiseks (Lupton, 2016) ning selle loomiseks kogutakse andmeid, mida hiljem korrustatakse, analüüsitakse, tõlgendatakse ja esitletakse (nt graafikute või kokkuvõtliku statistika abil). Kõike seda selleks, et pakkuda kasutaja võimalust end tundma õppida. Teine populaarne **intiimse jälgimise** (ingl *intimate surveillance*) vorm on teiste jälgimine, mis toimub osana lähedastest suhetest (näiteks perekonnaliikmete ja paaride vahel) (Albrechtslund and Lauritsen, 2013; Levy, 2015; viidatud Lupton ja Williamson, 2017 kaudu). Leaveri (2015) sõnul on intiiadne jälgimine sihipärane noorte inimeste jälgimine nende vanemate, eestkostjate või sõprade poolt. Seega ei piirdu enese jälgimine ainult enda jälgimisega, vaid tihti jälgitakse ja monitooritakse ka oma lähedaste tegemisi.

Kuigi mitmete teoreetikute (Vijeratnam, 2012; Jenks, 2005) sõnul on lapsi valitsuse poolt juba sajandeid hoolikalt jälgitud, et edendada nende tervist, üldist ja haridusalast arengut ning tagada, et neist saaksid produktiivsed kodanikud, siis uus digitaalne meedia ja ülemaailmselt suurenenud teadmised majanduse toimimisest, mis on vallandanud isikliku teabe kogumise ärilistel, teadusuuringute ja muudel riiklikel eesmärkidel, on endaga kaasa toonud ka enneolematu võimalused laste jälgimiseks (viidatud Lupton ja Williamson, 2017 kaudu). Internetiühendusega mänguasjade ja laste kantavate esemete olemasolu pakub suuri võimalusi laste andmete kogumiseks ärilise kasu saamiseks. Näiteks ütleb Holloway (2019) et ühendatud tarkvara olemasolu laste mänguasjades ja kantavates seadmetes tähendab seda, et kliendi ja tootja vahel kehtivad pikaajalised lepingulised kohustused ning need võimaldavad andmevahetust nii lapse ja platvormi, lapse ja vanema kui ka lapse ja teiste andmejaagajate vahel. Tehnoloogiate abil kogutud andmed laste kohta võivad hõlmata nii nende välimust, kasvu, arengut, tervist, sotsiaalseid suhteid, tujusid, käitumist, haridusalaseid saavutusi ja muid üksikasju (Lupton ja Williamson, 2017). Laste ühendamise internetiga läbi nende kehade, mängu, õppimise ja sotsiaalsete suhetega suurendab veelgi nende sisenemist majandussfääri nii objektide kui ka subjektidena (Holloway, 2019).

Intiiadne jälgimine on saanud tavapäraseks ka lastevanemate seas. Holloway (2019) sõnul on ka paljudel sündimata lastel **digitaalne jalajälg** (ingl *digital footprint*), mille tema vanemad talle loonud on. Näiteks teatavad lapsevanemad rasedusest sageli just sotsiaalmeedia postituste kaudu, postitades oma loote ultraheli pildi Facebooki või Instagrami (Leaver, 2017; Lupton ja Williamson, 2017), ja pärast sündi jätkatakse imikute veebikuvandi loomist infoga lapse nimest, soost, sünnikaalust ja sünnikuupäevast (Holloway, 2019). Erinevate andmete kogumine, analüüsimine ja

jagamine toimub lapse kõigis eluetappides. Enne 13 aastaseks saamist on laste kohta kogutud ligi 72 miljonit andmepunkti (Holloway, 2019). Zuboffi (2015) sõnul ei riku see ainult laste privaatsuseeskirju, vaid loob uue andmerikka keskkonna, mis omakorda muudab andmemajanduses võimustruktuure, sest need töötavad nüüd ilma tähendusrikaste protseduurideta individuaalse nõusoleku saamiseks. Holloway (2019) sõnul on lapsed tihtilugu on liiga noored, et üldse jälgimisest või andmete avalikustamisest aru saada või sellega nõustuda. Just seetõttu on oluline, et laste andmete kaasomanikud ehk nende vanemad teaksid andmete jagamise tagamaid ja võtaksid kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooriale tuginedes laste andmete eest vastutuse.

1.5. Eesmärk ja uurimisküsimused

Bakalaureusetöö peamiseks eesmärgiks on kaardistada lapsevanemate arvamusi, kogemusi ja praktikaid seoses laste asukoha jälgimisega jälgimiskenduste kaudu. Soovin teada saada, kuidas vanemad jälgimist võimaldava tehnoloogia kasutamist põhjendavad ja mis on vanemate hinnangul selle kasutamisega kaasnevad positiivsed ja negatiivsed aspektid. Lisaks sellele on individuaalintervjuude ja q-metodoloogia kombineerimise teel eesmärgiks teada saada lastevanemate arvamusi jälgimise osa laiemalt.

Teoreetilisest raamistikust ja eelnevatest empiirilistest uuringutest lähtuvalt olen püstitanud kolm peamist uurimisküsimust, millele vastuseid otsin:

- 1. Millised on lapsevanemate kogemused seoses laste asukoha jälgimisega?**
 - a. Kuidas on vanema arvates jälgimiskenduste kasutamine muutnud lapse ja tema vahelist suhet?**
- 2. Mis on ajendanud vanemaid jälgimiskendusi kasutusele võtma?**
- 3. Millised on vanemate hinnangul jälgimiskenduste abil laste jälgimise positiivsed ja negatiivsed aspektid?**

2. MEETOD JA VALIM

Käesolevas peatükis annan esmalt ülevaate bakalaureusetöö valimist. Seejärel tutvustan andmete kogumiseks ja analüüsimiseks kasutatud meetodeid. Valimi peatükis toon välja valimi moodustamise kriteeriumid ja uuringus osalejate kirjelduse. Andmekogumismeetodi peatükis keskendun eelkõige uurimisviisi kirjeldamisele ja intervjuu ülesehitusele. Viimases peatükis tutvustan andmeanalüüsi meetodit ja kirjeldan analüüsiprotsessi.

2.1. Valim

Valimi moodustasin sihipärase valimi alusel. Sihipärase valimi koostamise põhimõte on see, et eksperdi rollis olev uurija valib uuritavad välja ja kaasab uuringusse just inforikkad informandid, kes vastavad valimi kriteeriumitele ja on populatsiooni kõige tüüpilisemad esindajad (Rämmer, 2014). Valimisse sattumiseks pidid täidetud olema järgmised tingimused:

- 1) tegemist peab olema lapsevanemaga, kelle laps on vanuses 14 –16 eluaastat;
- 2) lapsevanem peab jälgima/on kunagi jälginud oma lapse asukohta nutitefonis oleva rakenduse abil.

Lapsevanemaid, kes jälgivad või on kunagi jälginud oma 14 – 16-aastase lapse asukohta mõne rakenduse abil, on piiratud hulk, seega on sihipärase valimi kasutamine minu töö kontekstis õigustatud. Sobivate intervjuueeritavate leidmiseks tegin oma Facebooki profiilil avaliku üleskutse, mida jagati 175 korral. Postitusele reageeris 18 lapsevanemat, kellest 13-ga viisin läbi intervjuu. Bakalaureusetöös on kasutatud üheksa vanema intervjuusid, sest nende lapsed olid vanuses 14–16 eluaastat, ülejäänud nelja lapsevanema lapsed oli sobivast valimist kolmel korral vanemad ja ühel korral noorem. Kolme tehtud intervjuud saaks kasutada uuringu edasises etapis, mille fookuses on nende vanemate kogemusi ja arvamusi, kes jälgivad oma täisealisi lapsi. Avaliku Facebooki üleskutsega võib juhtuda, et postitusele reageerib lapsevanemaid, kes tegelikult valimisse ei sobi. Minu puhul reageerisid ka mitu sellist lapsevanemat, kes postituse alla kirjutas, et on nõus rääkima, kuid kes minu edasistele kirjadele privaatses vestluses enam ei vastanud.

Selleks, et laste ja lastevanemate kohta jagatavat infot ja nende antud vastuseid ei saaks hiljem isikutega seostada, tagan oma intervjuueeritavatele uurijapoolse anonüümsuse – ma ei maini valimisse kuulunud lastevanematest ja nende lastest rääkides nende nimesid ja kasutan nende

isikustamiseks tähiseid EMA 1-8 ja ISA 1. Tabel 1 ühendab endas valimi liikmeid ja nende kohta käivat üldinformatsiooni (intervjuu kood; sugu; lapse vanus ja sugu; kasutusel olev rakendus; kaua on pere rakendust kasutanud).

Tabel 1. Valimi kirjeldus.

Intervjuu kood	Sugu	Lapse vanus ja sugu	Kasutusel olev rakendus	Kaua on pere rakendust kasutanud?
EMA_1	Naine	14-aastane poiss	Life360	umbes 5 aastat
ISA_1	Mees	14-aastane tüdruk	Google Family Link	umbes 1,5 kuni 2 aastat
EMA_2	Naine	14-aastane tüdruk	Google Family Link	umbes 4 kuud
EMA_3	Naine	14-aastane poiss	Find My Kids	umbes 3 aastat
EMA_4	Naine	14-aastane tüdruk	SnapChat <i>Snap Map</i>	umbes 10 kuud
EMA_5	Naine	15-aastane tüdruk	Google Family Link	umbes 2 aastat
EMA_6	Naine	15-aastane poiss	Find My Friends	umbes 5 aastat
EMA_7	Naine	16-aastane tüdruk	Find My Kids + Telia Safe	umbes 1 aasta
EMA_8	Naine	16-aastane tüdruk	Find My iPhone	umbes 5-6 aastat

Lisaks sellele eemaldan tsitaatidest laste ja pere kohta käiva personaalse informatsiooni (nt nime, elukoha, kooli jm). Lapsi nimetatakse vajadusel vaid nende soo ja vanuse järgi.

2.2. Andmekogumismeetod

Kombineerin enda bakalaureusetöös individuaalseid poolstruktureeritud intervjuusid q-meetodiga. Intervjuukava ja q-hulgad on välja töötatud prof. Andra Siibaku ja doktorant Marit Suka uurimisprojekti **“Jälgimisrakendused kui digitaalse lapsevanema abivahendid”** raames.

Uurimisküsimustele vastamiseks viisin esmalt läbi individuaalintervjuud ja seejärel järgnes q-väidete sorteerimine. Andmekogumismeetodiks valisin individuaalse intervjuu, sest see võimaldab intervjuueeritaval avaldada privaatset ja omas tempos käsitletava teema suhtes isiklikke hoiakuid, arvamusi ja seisukohti (Lepik, Harro-Loit, Kello, Linno, Selg, Strömpl, 2014). Intervjuu on hea meetod, kui uuritakse raskeid või tundlikke teemasid või väheuuritud valdkonda (Laherand, 2008). Intervjuu eelis teiste uurimismeetodite ees on paindlikkus, kuid peamiseks miinuseks on intervjuueerimise protsessile ja analüüsile kuluv aeg (*Ibid.*).

Riikliku eriolukorra tõttu viisin intervjuud läbi videokõne vahendusel. Intervjuude tegemiseks kasutasin Skype ja Messenger videokõne võimalust. Veebis tehtud intervjuude kasutamine on kõige lähedasem silmast-silma vestlusele (Flick, 2009) ja kuna eriolukorra tõttu oli väga oluline teiste inimestega mitte kokku puutuda, siis osutus veebiintervjuude tegemine ainsaks võimaluseks empiirilist materjali koguda. Lisaks on videointervjuu abil uurijal ja uuritaval võimalus viibida “turvalises kohas”, ilma et nad teineteise isiklikku ruumi tungiksid (Hanna, 2012). Väitekaartide faili saatsin intervjuueeritavatele paarkümmend minutit enne kõne algust, et nad saaksid veenduda, et saadetud fail ilusti avaneb ja seda saaks intervjuu käigus lugeda. Intervjuu alguses palusin luba intervjuu salvestamiseks. Lubasin tagada intervjuueeritavatele anonüümsuse ja selgitasin, et töös ei kajastu vanemate ega laste nimed ja töös avaldatakse ainult tsitaadid (Lepik jt, 2014). Keskmiselt kulus intervjuule ja väitekaartide sorteerimisele 46 minutit.

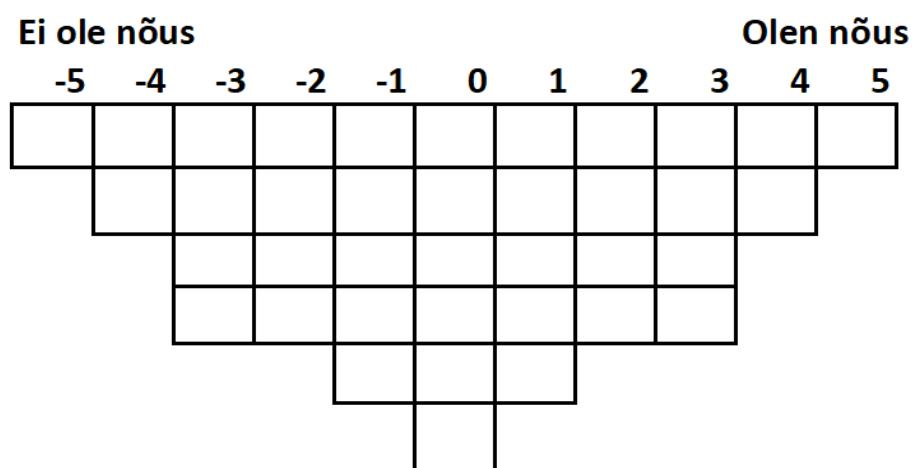
Intervjuukava (Lisa 2) koosnes kahest teemaplokist. Esimene teemaplokk koosnes nõ. soojendusküsimustest, kus rääkisime intervjuueeritavatega üldiselt nende kodus olevatest tehnoloogia- ja nutivahenditest. Näiteks küsisin lastevanemate käest “Millised tehnoloogia- ja nutivahendid on teie kodus olemas?”. Samuti keskendusime sellele, kus kogu selle tehnoloogia keskel asetseb laps (milliseid koduseid tehnoloogia ja nutivahendeid ta kasutada saab; lapse isiklikud seadmed; lapse tehnoloogia ja internetiga kokkupuutumise ajalugu). Lisaks puudutasime peresiseseid kokkuleppeid ja vestlusi interneti ja tehnoloogia kasutamise ning üksteise käikude kohta. Tänu soojendusküsimustele õppisin perekondade tehnoloogia- ja interneti kasutamist paremini tundma ja see aitas nii minul kui ka intervjuueeritaval intervjuu protsessi sisse elada.

Intervjuu põhiosas rääkisime erinevatest tehnoloogilistest abivahenditest, mis võimaldavad vanematel oma laste liikumist ja tegevusi jälgida; rakendatavusest ja kasust, mida sellised abivahendid vanematele pakuvad; põhjustest, miks vanemad neid abivahendeid kasutama hakkasid ja ka praegu kasutavad (nt “Miks otsustasid sina sellist jälgimist võimaldavat rakendust/nutivahendit kasutama hakata?”). Lisaks keskendusime sellele, kuidas jälgimistehnoloogia laste ja vanemate suhet mõjutab ja sellest, kas laps on jälgimisest teadlik või mitte ning kuidas ta sellesse suhtub (nt “Kuidas sinu laps suhtub sellesse, et sa sellist rakendust/nutivahendit kasutad?”).

Peale intervjuu osa lõppu, rakendasin q-meetodile üles ehitatud väitekaarte, et saada veelgi paremat arusaama uuringus osaleja subjektiivsetest vaadetest jälgimisvahendite kasutamisele. Q-meetod on tõlgendusi täis uurimismeetod (Davis ja Michelle, 2011), mis tugineb nii kvalitatiivsetele kui ka kvantitatiivsetele andmekogumise ja -analüüsi meetoditele (Ellingsen, Størksen ja Stephens, 2010). Q-meetod on ennekõike mõeldud subjektiivsuse uurimiseks – vaadelda saab inimeste arvamusi, uskumusi, suhtumist, seisukohti jne (van Exel ja de Graaf, 2005). Osaleja subjektiivne vaatenurk q-metodoloogias on tema isiklik arvamus uuritava teemal (Ellingsen, Størksen ja Stephens, 2010).

Q-hulgaks nimetatakse q-metodoloogilises uuringus vastajatele mingil teemal esitatud teatud hulka väiteid või märksõnu (Sukk, 2015). Q-hulgas esitatud väidete arv sõltub nii teemast kui ka vastajate võimekusest (Ellingsen, Størksen ja Stephens, 2010). Käesolevas uuringus on q-hulgana kasutusel 38 väidet (Lisa 1), mille moodustamisel toetusid Andra Siibak ja Marit Sukk rahvusvahelises meedias ilmunud artiklitele, mis kajastasid tehnoloogiliste abivahendite abil laste jälgimist. Nad valisid artiklitest välja laste jälgimise praktikatele iseloomulikud arvamused ja väited, ning töötasid nende alusel välja q-hulgad (nt “Vanemad ei tohiks jälgida lapsi ilma nende teadmata, sest see ei aita luua usalduslikku suhet.”), mis iseloomustaksid jälgimistemaatikat võimalikult eri nurkade alt.

Q-metoodilised tööd jagunevad uurimisdisaini alusel kahte kategooriasse: ühe osalejaga disain (ingl *singel-participant design*) ja mitme osaleja disain (ingl *multiple-participant design*) (Watts ja Stenner 2012: 50; viidatud Sukk, 2015 kaudu). Minu bakalaureusetöös on kasutusel ühe osalejaga uuringudisain, kus üksik indiviid sorteerib 38 väidet (q-hulka) kahel korral.

Joonis 2. Q-sorteerimise tulemustabel (Siibak ja Sukk, 2019).

Q-meetodi uurimisprotsessis peavad vastajad ehk P-hulk väiteid vastavalt oma hinnangutele, eelistustele või tunnetele tähtsuse järjekorda seadma ning saadud järjekord peegeldab vastaja personaalset seisukohta (Davis ja Michelle, 2011).

Väitekaartide hindamiseks saatsin intervjueeritavatele väitekaarte sisaldava faili. Intervjuu teises pooles palusin intervjueeritaval järjest kõik väited läbi käia. Esimesel korral tuli vastajal hinnata väiteid põhimõtte “olen nõus”, “ei ole nõus”, “ei oska öelda” alusel. Vastava hinnangu pidi intervjueeritav mulle ütlema ning mina panin selle kirja. Teisel korral tuli indiviidil sorteerida sama q-hulk skaalal -5 kuni +5 ning põhjendada, miks ta väitele just sellise hinnangu annab.

2.3. Andmeanalüüsimeetod

Tehtud intervjuude puhul salvestasin ainult heli. Selleks kasutasin arvutis olevat kõnesalvestuse programmi ja igaks juhuks panin paralleelselt salvestama ka telefonis oleva kõnesalvesti. Intervjuude transkribeerimise protsessi lihtsustamiseks kasutasin veebipõhist kõnetuvastust (Alumäe, Tilk ja Asadullah, 2018). Veebipõhise kõnetuvastusega transkribeeritud tekstid kuulasin kõik tähelepanelikult üle ja parandasin tekkinud vead. Veebipõhist kõnetuvastust on hea kasutada, kui intervjuu helisalvestis on hea kvaliteediga ja intervjuueeritav räägib selgelt. Transkriptsioonide pikkus oli kokku 78 lehekülge ja keskmiselt oli ühe intervjuu transkriptsioon 8,6 lehekülge.

Intervjuude analüüsimiseks kasutasin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit, mis võimaldab keskenduda teksti sisule või kontekstilisele tähendusele (Laherand, 2008). Kvalitatiivset tekstianalüüsi on hea kasutada siis, kui uurijat huvitab teksti latentne sisu (Lagerspetz, 2017), st

kodeerida tuleb ka teksti autori vihjeid, kavatsusi ja eesmärke, mis võivad olla peidetud ridade vahele (Kalmus, Masso ja Linno, 2015). Enamasti püütakse saada ülevaade uuritavast tekstist kui tervikust ning näha teksti mõtteavalduse terviklikku mustrit või struktuuri (Kalmus jt, 2015) ja materjali sees paiknevate mustriteni ning olulisuse ja ebaolulisuse juurde alles analüüsi käigus (Lagerspetz 2017). Kvalitatiivse sisuanalüüsiga on võimalik tähelepanu pöörata ka harva esinevatele või unikaalsetele nähtustele tekstis (Kalmus jt, 2015). Kvalitatiivses tekstianalüüsi protsessis koondatakse sarnase tähendusega tekstiosad vastavate kategooriate alla (Laherand, 2008), kuid kasutada pole vaja ranget ja fikseeritud koodidega kodeerimisjuhendit, sest koode ja kategooriaid saab lisada ka analüüsi jooksul (Kalmus jt, 2015).

Andmete analüüs algas transkribeeritud intervjuude korduvast üle lugemisest, et materjali sisse elada ja tunnetada tervikut (Laherand, 2008). Seejärel tuli lugeda teksti sõnahaaval ning tuletada koode sõnadest, mis väljendavad kõige tähtsamaid mõtteid (*Ibid.*). Koodipuu (Lisa 3) loomisel aitas kaasa seminaritööks loodud värvikood, kuid minu valim koosnes seekord üheksast intervjuueeritavast, siis otsustasin kasutada kodeerimiseks programmi MAXQDA. Kodeerimisel eraldasin esialgu oma uurimisküsimuste teemad koodidena ja lisasin kõigi teemade juurde ka alateemad. Koodide loomisel kasutasin deduktiivset (teoorial põhinevat) lähenemist kui induktiivsele (andmetele lähtuv) lähenemist, sest märkasin intervjuude käigus, et intervjuueeritavad toovad välja asju, mis on vastuolus minu teooriaosas kirjutatuga. Näiteks tekkisid deduktiivse lähenemise põhjal koodid “meelerahu”, “hoolitsus vs kontroll”, “vanemate hirm” ja “hea või halb lapsevanem”. Uurimisküsimustest tekkisid näiteks koodid “lastevanemate arvamus jälgimisest”, “jälgimise positiivsed aspektid”, “jälgimise negatiivsed aspektid”, “lapse ja vanema vaheline suhe” ja “vanemate kogemused ja praktikad”, mis omakorda jagunevad veel alakoodideks (nt “kasutusel olev rakendus”, “saadav kasu”, “mõtlemine privaatsusriskidele” jne).

Uuringu üheks osaks oli q-hulkade sorteerimine kahel erineval skaalal, kuid kuna uuringus osalejaid oli vähe, siis ei olnud mõistlik q-meetodi kvantitatiivset analüüsi (faktoranalüüsi) läbi viia. Küll aga kasutasin väidete sorteerimisel tekkinud arvamusi ja selgitusi intervjuus öelduga koos, et saaksin intervjuueeritud inimeste arvamustest ja tõlgendustest sisukama pildi. Suurema valimi korral tasub kindlasti läbi teha ka faktoranalüüs, mis koos intervjuudes kuulduga võimaldab anda veelgi sisukamat pilti vanemate arvamustest ja kogemustest. Eeskätt on tegemist kvalitatiivse uuringuga.

3. TULEMUSED

Käesolevas peatükis annan ülevaate intervjuude käigus kogutud tulemustest. Saadud tulemusi ilmestab tsitaatidega, mis pärinevad tehtud intervjuudest. Esimeses alapeatükis kirjeldan uuringus osalenud lastevanemate kogemusi oma 14–16aastaste laste jälgimisel ja seda, kuidas on jälgimisrakenduste kasutamine muutnud lapse ja vanema vahelist suhet. Teises alapeatükis räägin sellest, kuidas suhtuvad intervjuueeritud lapsevanemad laste jälgimisse ja milline on nende arvates lapse seisukoht jälgimise osas. Kolmandas alapeatükis annan ülevaate laste jälgimise positiivsetest ja negatiivsetest aspektidest.

3.1. Lastevanemate kogemused laste jälgimisel

Intervjuueeritud vanemad rõhutavad, et nad ei jälgi oma last kogu aeg. Paljude vanemate sõnul on jälgimisrakendus pigem abivahend, mida nad aeg-ajalt kasutavad. Lisaks sellele ilmneb intervjuudest, et jälgimisvahendi olemasolu annab vanemate hinnangul lastele vabadust juurde.

EMA_4: “Enne seda suurt koroonat käis [lapse nimi] ilma minuta Tallinnas. Kus ma sain teda täpselt siis sellest äpiga jälgida. Kui mul ei oleks seda jälgimisvõimalust olnud, siis ma arvatavasti teda poleks Tallinnasse lubanud. Ta ise ka ei suuda siiamaani ära imestada, et ta võis neljateistaastasena kahe sõbraga minna Tallinnasse, neljandale sõbrale külla. Ja kohe ööseks ka jääda.”

Intervjuude põhjal saab öelda, et lapse jälgimine on alguses pigem reaktsioon mingile tegevusele, näiteks ei pidanud laps kinni kokkulepetest või ei jõudnud õigesse kohta. Lisaks tõid mitmed vanemad välja, et jälgimine sai alguses siis, kui laps jõudis teismeikka. Mitmel korral sai jälgimisvajadus aga alguse hoopis veebisisu piiramise vajadusest ja sellest, et eelnevad meetmed ei olnud piisavalt hästi toimunud. Näiteks ei olnud laps ise suutnud enda interneti kasutust piirata ja jälgimistehnoloogia kasutuselevõtt oli lihtsalt järgmine samm. Samuti saab öelda, et esimesed korrad just lapse asukoha jälgimise puhul olid pigem katsetused selle osas, kuidas ja kas rakendus üldse töötab.

ISA_1: “Mitmed korrad nii-öelda sellist lubadusi on liiva jooksma - et jah, ma tean, et ma ei tohi seda teha ja aga ma ikkagi korra ainult ja nii edasi. Kui ütled ühe korra ja

neljas kord ja kuues kord ja üheksateistkümnnes kord ja ikkagi lapsed nagu ei kuula, siis ma ikkagi otsin nagu võimalusi.”

Näiteks sai ühe perekonna puhul rakenduse kasutamine alguse üldse juhuslikust kasutamisest, sest lapse telefon varastati koolis ära ja selgus, et asukoha järgi oli võimalik telefon üles leida. Alles hiljem hakati teadvustama jälgimise rakenduse olemasolu, kui teadlikku võimalust ka näiteks lapse asukohta tuvastada.

Intervjueeritud vanemad rõhutasid, et asukoha vaatamist rakendatakse peamiselt ikkagi siis, kui laps telefonile ja sõnumitele ei vasta. Samuti ütlesid mõned vanemad, et nad pole pidanud oma lapse asukohta üheski reaalses olukorras vaatama ja rakendus on lihtsalt võimalus, mis on igaks neil juhuks olemas.

ISA_1: *“Ei ole pidanud küll nii-öelda niisugust asja veel jälgima, aga noh, see on võimalus ma tean, et on olemas.”*

EMA_8: *“See on kogu aeg olemas, see võimalus, aga ma ei ütleks, et seda igapäevaselt kasutan.”*

Intervjueeritud vanemate jälgimise rakenduste kasutamise praktikates ei ole laste järjepidev jälgimine nende eesmärgiks, vaid pigem kasutatakse rakendust vajaduspõhiselt ja olukordades, kus vanem tunneb, et oleks vaja lapse asukohast ülevaade saada. Intervjuudest ilmnes, et peamiselt tunnevad vanemad asukoha jälgimise vajadust järgmistel põhjustel:

- 1) ilmnesid konkreetsed probleemid (nt last ei saa telefoni või sõnumite kaudu kätte, laps pole kohas, kus ta kokkuleppe järgi olema pidi, lapse kool/trenn on teises linnas);
- 2) probleemid lapse ja vanema vahel (nt probleemid usaldusega, varasem kokkulepete rikkumine, valetamine asukoha kohta; varasem koduaresti rikkumine);
- 3) lapse vanusest tingitud probleemid (nt murdeiga, erinevad sõbrad/seltskonnad);
- 4) soov maandada riske (nt laps kaob ära, telefon kaob ära);
- 5) vanemast tingitud põhjused (nt soov saavutada meelerahu, uudishimu).

EMA_6: *“Me ise elame [asukoht], linnast väljas ja tema siis käib [kooli nimetus], ja kui ta vahest õhtuti peab ise bussiga linnast tagasi sõitma, siis on hea jälgida kaugel see buss on, et millal peab talle asulasse autoga nagu järgi minema.”*

Küsid vanemate käest, mille põhjal tehti rakenduse valik, siis ilmneb, et vanemad väga suurt eeltööd rakendusi valides ei teinud ja valiti üldjuhul see rakendus, mis tundus lihtne ja mugav

kasutada. Samuti ütlevad vanemad, et nad ei proovinud erinevaid rakendusi, vaid valisid ühe ja on siiani sellele kindlaks jäänud. Valiku kriteeriumina toodi aga mitmel korral välja seda, et esialgu otsiti hoopis midagi, mis aitaks piirata veebisisu ja selle kaudu jõuti just näiteks rakenduse Google Family Link juurde. Intervjuude põhjal võib rakenduste valikukriteeriumid kokku võtta järgmiselt:

- 1) rakendus on tasuta;
- 2) rakendus tundus kõige lihtsam (nt rakenduse info põhjal tundus lihtne kasutada);
- 3) lähtuti e-poes esimesest soovitatud rakendusest;
- 4) rakendus on telefoni tootja poolt juba telefonis olemas;
- 5) rakendust kasutas keegi lähedane või tuttav, kes seda soovitas.

Intervjuude põhjal võib öelda, et rakenduse valiku puhul saab määravaks rakenduse hind (eelistatakse tasuta rakendust) ja kasutamismugavus.

EMA_1: *“Ma arvan, et ma panin mingisugune children GPS kuskile Play Store sisse, esimese võtsin.”*

EMA_7: *“Noh, see oli kõige ainuke, millest ma nagu aru sain ja mis oli loogiline minu jaoks siis ma võtsingi. Kõik ütlesid, et on hea, siis ma mõtlesin, et proovin. Ja sinna ta jäi, nüüd ta on mul kogu aeg.”*

Selgub, et intervjuueeritud vanemad ei mõtle väga palju sellele, millised privaatsusriske laste jälgimine endaga kaasa võib tuua või mida tehnoloogiaettevõtted kogutavate andmetega teha võivad. Enamik vanemaid on kursis sellega, et andmete kogumine käib, kuid suhtumine sellesse on üsna muretu ja ollakse arvamusel, et kui tahad midagi kasutada, siis tuleb andmete kogumisega leppida. Intervjuudes osalenud vanemad ei tunneta suurt privaatsusriskide ohtu ja toovad andmete kogumise kontekstis mitte muretsemiseks välja järgmisi selgitusi:

- 1) leitakse, et tavakodanike andmetega pole midagi peale hakata;
- 2) leitakse, et andmete kogumist ei saa niikuinii ise kontrollida;
- 3) leitakse, et kaasneda võivad privaatsusriskid on üsna väikesed;
- 4) suhtumine andmekogumisse sõltub sellest, kes andmeid kogub.

EMA_3: *“Väga ei ole. Iseenesest, mis andmeid ta edastab, on asukoha andmed. Aga samas tootja... ma ei kujuta ette, mis ta seal nendega peale hakkab reaalselt. See ei anna talle mitte midagi. Okei, et kui ta saaks telefoni pealt kuulata, siis võib-olla jah, nii-öelda kasutaksid ära lapse privaatsust, aga noh, samas on see, mis nad need selle infoga teevad.”*

Küll aga võib intervjuude põhjal öelda, et isegi kui vanemad ei vaata väga põhjalikult seda, mis on kirjas rakenduse lepingu üldtingimustes, ütlevad suur osa uuringus osalenutest, et rakenduse allalaadimisel pöörati tähelepanu erinevatele lubadele, mida rakendus küsib. Seega, tuginedes kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooriale, on vanemad teinud teenusepakkujatest üsna kergekäeliselt oma laste informatsiooni kaasomanikud (Petronio, 2002). Samas jääb intervjuudest silma tõsiasi, et kui teised rakendused küsivad luba kasutaja asukoha positsioneerimiseks, siis mõeldakse rohkem, kas seda rakendust on üldse vaja, kuid monitoorivate rakenduste puhul ollakse pigem lubade andmisega nõus.

ISA_1: *“Ma vaatan nagu mingisuguseid lubasid, et mida ta nagu küsib, et noh, mõne jah, selle Family Link’i puhul tõesti olen need load andnud paratamatult, aga mõne asja puhul, mida laps ise on kasutanud, on mõni asi, noh mõni äpp, kui ta tahabki mingeid täiesti mõttetuid lubasid nagu mis ei ole üldse seotud selle äpiga, siis ma lihtsalt ei lase tõmmata tal seda.”*

Lepingu üldtingimustega tutvumise puhul toovad intervjuueeritud lapsevanemad palju välja ka seda, et leping on liiga pikk, mistõttu lõpuks ikka vajutatakse ilma lugemata “nõustun”. Leitakse, et üliväike protsent inimesi üldse uurib, mis seal kirjas.

Küsimuses, kas jälgimise rakenduse kasutamine on mõjutanud kuidagi lapse ja vanema vahelist suhet, ütlevad suur osa intervjuueeritud vanematest, et üldises plaanis rakenduse kasutamine midagi mõjutanud ei ole. Mõned vanemad toovad samas välja, et rakenduse kasutamisega käib aeg-ajalt kaasas probleeme, näiteks tuleb ette tujutsemist ja ajutist rahulolematust. Seega saab öelda, et lapsed on rakenduste kasutamise puhul mõnevõrra siiski rahulolematud, mis omakorda võib viidata sellele, et perekonnas on vastastikused privaatsuse piirid (Petronio, 2002) kokku leppimata. Mõni lapsevanem ütleb ka seda, et kui jälgimise rakenduse kasutamine kuidagi lapse ja vanema vahelist suhet üldse mõjutanud on, siis pigem ikka paremuse poole, sest lapsed teadvustavad nüüdsest ise rohkem, kus nad käivad, ja lapse ja vanema vahel on tekkinud rohkem diskussiooni (nt küberohtude teemal). Üks vanem toob muuhulgas välja, et tema arvates on peale jälgimise rakenduse kasutusele võtmist suhe lapsega paremaks läinud, kuna vanem ei pea enam oma aega ja energiat raiskama pideva helistamise peale.

3.2. Lastevanemate hoiakud laste jälgimisele

Intervjueeritud vanemate hinnangul mõjutavad jälgimise intensiivsust ja tihedust järgmised tegurid:

- 1) lapse ja vanema omavaheline suhe (nt kui palju üksteist usaldatakse);
- 2) lapse käitumismuster (nt kui aus ta on, kas laps on varem valetamisega vahele jäänud).

Intervjueeritud vanemad ei ole üldiselt nõus sellega, et laste nutitelefonide või asukoha jälgimine oleks laste liigne kaitsmine. Leitakse, et jälgimine on hoopis laste enda turvalisuse huvides. Intervjueeritud vanemate sõnul muutub jälgimine liigseks kontrolliks siis, kui vanem kogu aeg oma last jälgib. Kui seda tehakse harva, siis on jälgimisrakendus pigem igapäevase elu abivahendiks. Tuuakse välja, et paaniline jälgimine ei ole enamike laste puhul õigustatud.

EMA_2: *“Kohe kindlasti mitte liigselt kaitsta. See on ikkagi lapse enda turvalisuse huvides ikkagi see jälgimine, et nad ei satuks, et ei keegi seal häkiks sinna telefonisse sisse või mida iganes.”*

EMA_6: *“Ma nagu ei jälgi teda sellest suhtes, et ma olen tööl ja ma vaatan, et kus ta on - ma päeval mitte kunagi ei vaata. Ma ikkagi kasutan seda eesmärgipäraselt, et ma kasutan ainult nendeks, mis mul nagu vaja on. Minu eesmärk ei ole teda jälitada, vaid see on nagu niisugune tööriist minule.”*

Intervjueeritud vanemad nõustuvad sellega, et laps peab olema teadlik, et vanemal on võimalus tema asukohta vaadata. Seega on kommunikatiivse privaatsus juhtimise teooriale (Petronio, 2002) tuginedes intervjueeritud vanemate jaoks privaatsuse piiride kokkuleppimine, peresisesed läbirääkimised ja laste kaasatus olulised, sest nende hinnangul ei aita lapse teadmatuses hoidmine luua usalduslikku suhet.

EMA_4: *“/.../ muidu ei saa usalduslikku suhet luua, et mina siis nagu ei ütle, et ma teda jälgin, aga nõuan, et anna mulle nüüd oma õige asukoht teada.”*

Mitmed vanemad toovad välja asjaolu, et ka rakenduse allalaadimisel oli kirjas klausel, et rakendus tuleks lapse telefoni panna koos lapsega ja seda nad ka tegid.

EMA_2: *“/.../ selles Family Linkis oligi kirjas ka see, et lapsega koos seda seadistada, siis näeb ka laps, mida ta saab teha, mida ta ei saa teha. Ikkagi tegelikult peaks laste nõusolekut küsima. Kui nõusolekut ei küsi, siis see on juba tõesti privaatsuse rikkumine.”*

Kõik intervjuueeritud vanemad on arvamusel, et laps peaks rakenduse olemasolust teadma ja mõistma, miks vanem seda kasutab. Üks lapsevanem toob välja asjaolu, et lapsevanem saab küll esitada lapsele argumente, miks jälgimise rakendust vaja on, kuid mõistmist tagada ei saa. Lisaks mainivad intervjuueeritud vanemad mitmel korral seda, et väiksemad lapsed mõistavad rakenduste kasutamise põhjust paremini. Kuigi võiks eeldada, et vanemad lapsed peaksid põhjendusest paremini aru saama, siis mängib siinkohal ilmselt rolli noorukieas muutuma hakkavad privaatsusvajadused ja iseseisev privaatsuse tunnetus.

EMA_5: *“/.../ mina talle mõistmist panna ei saa, mina saan talle argumente esitada, mõistmine tekib ainult inimese enda sees. Ehk siis ma pean seda oluliseks, aga ma saan kuidagi mõjutada, aga mitte seda tagada.”*

Toetudes kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teooriale võib öelda, et vanemad peavad reeglite kooskõlastamist (Petronio, 2013) oluliseks. Küll aga ütleb üks lapsevanem lapselt nõusoleku küsimise kohta seda, et last peab küll teavitama ja seletama kasutamise põhjused ära, kuid lapsevanema kohustus ei ole siiski lapselt nõusolek saada - kui on vaja kasutada, siis on vaja. Tuuakse ka välja, et teinekord on lihtsalt vaja last ilma tema teadmata jälgida, näiteks siis kui on probleemne laps, asjad on läinud liiga kaugele ja teisiti enam ei saa.

ISA_1: *“/.../ peab teavitama ja nii-öelda seletama ära mis ja kus, aga jah, see ei ole lapsevanema kohustus nii-öelda lapse nõusolek saada, kui sul on vaja, siis on vaja.”*

EMA_5: *“Ma olen nagu selle koha pealt ei tohiks jälgida üldiselt ilma nende teadmata ja see kindlasti ka ei aita kaasa sellele usalduslikule suhtele, aga ma saan aru, et seda on nagu teinekord vaja.”*

Kõigi üheksa intervjuueeritud vanema lapsed on rakenduse kasutamise algusest peale jälgimistehnoloogia kasutamisest teadlikud olnud. Küll aega ütlevad mitmed vanemad, et isegi kui alguses lapsed vastu olid, siis ajaga on nad selle kasutamisega ära harjunud. Intervjuude põhjal saab välja tuua ka asjaolu, et rakenduste kasutamisega alustamisel olid lapsed väiksemad ja siis ei tekkinud probleeme.

Kui lapsele oli ikkagi vaja põhjendada, mis vanem jälgimistehnoloogiat kasutusele tahab võtta, siis põhjendasid intervjuueeritud vanemad seda peamiselt järgmiste argumentidega:

- 1) lapsevanemal on vaja teada, kus laps on;
- 2) lapsevanemal on vaja teada, kus laps käib;

3) kui midagi juhtub, siis on lapsevanemal ja lapsel võimalus abi kutsuda.

Samas mainisid mitmed lapsevanemad, et lapsele ei pidanudki otsest veenmis- ja selgitustööd tegema, vaid piisas lihtsalt ütlemisest, et miks vanem seda kasutada tahab.

Kõik vanemad nõustuvad väitega, et igal lapsel on õigus privaatsusele ja perekond peab seda austama, aga samas tuuakse välja, et laps on ikkagi laps ja lapse asukoha jälgimine pole tema privaatsuse rikkumine. Oluline on teha seda kokkuleppel ja läbiräägitult. Lapse privaatsust austatakse sellega, et lapsevanemal pole kõigest täielikku ülevaadet. Seega on vanemad ühest küljest küll oma lapse privaatse info kaasomanikud (Petronio, 2002), kuid siiski näevad vajadust tagada lapsele teatud autonoomia ja iseseisvus.

Küsimuses, kas laste jälgimine on ebaeetiline või mitte, lähevad intervjueeritud lastevanemate arvamused lahku. Tuuakse välja, et kui vanemal on piisavalt põhjusi lapse asukohta jälgida, siis ei ole see jälgimine ebaeetiline. Samas ütlevad osad vanemad, et mõistavad eetilisi dilemmasid, mis selle teema taga on. Arutluskohana tuuakse välja, et see, mis on kellegi jaoks ebaeetiline või mitte, on koduse kasvatuse küsimus.

EMA_1: *“Ja just ongi, et kui sa ei suhtle, siis sa sorid ta elus, siis kindlasti noh laste meelest on see ebaeetiline.”*

ISA_1: *“Ei ole ebaeetiline, sest noh, lapsevanema kohus on ju nii-öelda tagada absoluutne turvalisus ja ta peab teadma, millega laps nagu tegeleb.”*

Intervjuudest nähtub, et siiski on perekondlikult kokku lepitud privaatsuse piirid (Petronio, 2002), ehk nähtub, et on olukord, kus lapse jälgimist ei peeta enam eetiliseks. Selliste juhtudena tuuakse välja järgmised olukorrad:

- 1) kus lapsevanem kuulab rakenduse abil last pealt;
- 2) kus lapsevanem kasutab rakendust ilma lapse teadmata;
- 3) kus lapsevanemal on detailne ülevaade lapse käikudest;
- 4) kus lapsevanemal on detailne ülevaade sellest kellega ja mida laps suhtlusvõrgustikes räägib.

EMA_3: *“/.../ ei tohiks jälgida lapsi, kui sa ei ole võimeline neile selgitama miks sa seda teed. See igal juhul rikub nende privaatsust.”*

Kui rääkida vanematega sellest, et kui lapsevanem on lapsele telefoni ostnud, siis on tal ka õigus teada, mida laps kirjutab, kellega ta suhtleb, ja kes tema sõbrad on, siis lähevad intervjuueeritud vanemate arvamused lahku. Neli intervjuueeritud vanemat on selle mõttega enam-vähem nõus, st nad ütlevad, et lapsevanemal pole küll õigust teada, mida laps täpselt kirjutab või teeb, küll aga peab tal olema olemas võimalus seda teada saada. See tähendab, et nende intervjuueeritute arvates võiks vanemal olla lapsega kokkulepe, et kui lapsevanem tahab üldjoontes teada, mida laps telefonis teeb, siis laps seda ka võimaldab, ehk laps lubab vanemal olla enda privaatse info kaasomanik (Petronio, 2002). Intervjuueeritud vanemate jutust jääb kõlama see, et lapsevanemal pole vaja näiteks sõprade vahelisi vestlusi detailideni teada, kuid ülevaade lapse sõpradest ja lapse tegemistest võiks tal ikkagi olemas olla.

EMA_3: *“Seitseteist, sellega ma ei ole üldse nõus, et mul ei ole õigust teada, mida ta täpselt kirjutab, kui laps seda ise mulle ei näita või ei ütle. Ma tean oma lapse paroole ja ta teab, et ma võiksin ta telefoni lahti võtta ja lugeda, mis ta kirjutab. Aga üldiselt paaril korral teinud seda, aga ma olen seda teinud tema ees ja tema teadmisel, et ma loen, et ma tahaks nüüd teada, mida sa selle või selle isikuga räägid.”*

Samas tõid intervjuueeritud vanemad välja mitmeid olukordi, mille puhul võib lapse ja vanema vahel tekkida nn privaatsuspiiride turbulents (Petronio, 2002):

- 1) laps ei taha näidata, mis ta teeb või kus ta käib;
- 2) vanem kasutab sundhelistamise funktsiooni valel ajal (nt laps on sõpradega kuskil);
- 3) lapsele ei sobi rakenduse kaudu paigaldatud piirangud.

EMA_8: *“Ja paar korda on olnud probleeme selle minupoolse kasutamisega, sest vahest on vaja olnud kätte saada mingil põhjusel ja ei vastata telefonile, siis ma olen ka selle alarmid tõesti tööle pannud. Ja siis nende hinnangul nende jaoks ebasobival ajal.”*

Kuigi enamik intervjuueeritud vanemaid ütlevad, et neil pole rakenduste kasutamisega negatiivseid probleeme olnud, siis on mõnel intervjuueeritaval oli siiski probleeme tekkinud vanema tekkinud olukord, kus rakenduse olemasolu tekitas probleeme. Näiteks pidi laps olema koduarestis, kuid vanem nägi kodust ära olles rakenduse kaudu, et laps lahkus kodust ja sellest tekkis tüli. Lisaks võib rakenduse kasutamine tekitada lapsele sõprade juuresolekul ebamugavust, kui vanem rakenduse kaudu helistab või isegi kohale tuleb.

EMA_6: *“Ükskord oli tal nagu natuke ebamugavam, kus nad olid kuskil hästi suure kambaga staadioni lähedal seal ja siis keegi seal tegi nagu suitsu ka. Ma vaatasin, et a-ah*

nad on seal, sõitsin autoga kohale ja siis tal oli nagu piinlik - seal olid juba tüdrukud, hästi suur kamp oli ja siis ma tulin nagu sööma kutsuma nagu alati. Siis tal nagu hetkeks võib-olla oli piinlik.”

Mõned vanemad tõid välja seda, et kuna nad on rakendust kasutanud pikka aega, siis nüüd kui laps on vanem, juhtub ka seda, et laps lülitab telefonis oma asukoha välja. Vanemate sõnul on see mõistetav ja arvestada tuleb sellega, et laps võib kasvades veelgi rohkem privaatsust soovida. Seega on laste kasvades eriti oluline perekondlikud privaatsuse piirid läbi rääkida, et lapse ja vanema vahel ei tekiks privaatsuse turbulentsi (Petronio, 2013). Samas nähtub, et reeglina järgneb lapsepoolse asukoha väljalülitamisele hiljem vanemapoolne selgitustöö, miks jälgimisrakendus ikkagi töötada võiks.

EMA_6: *“Ainukene on poiss, kes aeg-ajalt, nüüd on juba nii suur, et eks tal on vahest nii, et kui ta ei taha, et ma nagu näeksin, kust ta on või eks nad teevad võibolla keelatud asju vahel, mida talle ei taha näidata, et eks ta vahel lükkab selle rakenduse välja ka, et ma ei näe.”*

Ehk nähtub intervjuudest, et lapse vanuse kasvades on rakenduse kasutamisest kõrvale hiilimine laste hulgas kasvanud. Näiteks on intervjueeritud vanemate lapsed proovitud rakendust maha installida või asukoha andmetega manipuleerida.

EMA_3: *“Ütleme niimoodi, et ta oskab sellega manipuleerida juba. Asukohta muuta, nii-öelda varjata. See tegelikult on näha, et kui ta hüppeliselt kuskil liigub, siis ma saan aru sellest, et seal on mingi jama, aga ta on tavaliselt öelnud ka, et ah ma proovisin seda, et vaata, mis see teeb.”*

Siiski leiavad intervjueeritud vanemad, et rakenduse kasutamine pole nende ja lapse vahelisi suhteid eriti mõjutanud.

Küsimuses, kas jälgimistehnoloogia kasutamine teeb lapsevanemast hea vanema on intervjueeritud vanemad erinevatel arvamustel. Osad ütlevad, et hea lapsevanem jälgib mõne rakenduse abil, kus tema laps asub, sest rakendus võib olla lihtsalt ka igaks juhuks olemas. Samas kui teised leiavad, et hea vanem ei peaks üldse oma last jälgima, sest kui on hea vanem, siis räägib laps ise, kus ja kellega ta liigub. Ehk intervjuudest jääb kõlama, et hea vanem peaks teadma, mida ta laps teeb ja kus käib, ja seda ka ilma jälgimisrakenduse olemasoluta.

EMA_2: *“Head vanemad... No iseenesest head vanemad ei peakski üldse rakenduse abil jälgima lapse asukohta. Kui lapsevanem on hea, siis peaks su laps ikkagi rääkima, kus ta läheb või mis ta teeb.”*

Paludes vanematel intervjuu käigus enda jaoks lahti mõtestada kaks mõistet “hool/hoolitsus” ja “kontroll” jääb vanemate mõtetest kõlama peamiselt see, et kontroll on miski, mis käib läbi millegi ja on intensiivne, kuid hoolitsuse tagab reaalne lapsega suhtlemine ja see on rohkem lapsepõhine ning seotud koduse suhtlemisega. Samas toob üks lapsevanem välja ka selle, et hoolitsus ei pea olema leebus, st ka last talle vajalikke asju teha sundides, vanem tegelikult hoolitseb tema eest.

ISA_1: *“Kontroll ikka kontroll selle üle, kus laps käib, kellega suhtleb, kaua väljas on, mis äppe kasutab ja nii edasi. Aga hoolitsus lapse koha pealt on ikkagi, et tal oleks kõht täis, riided seljas, soe tekk ja nii edasi.”*

EMA_2: *“Noh, kontroll on see, et ma kogu aeg kontrollin, mida nad jumala eest teevad. Hoolitsus on ikkagi see, et ma räägin nendega ja siis kodus on kõik korras ja olemas.”*

Rääkides vanematega sellest, kas jälgimistehnoloogial ja vanemate hirmudel on omavahelist seost, ei oska intervjuueeritud vanemad väga selget seisukohta võtta. Pigem ollakse arvamusel, et tehnoloogiafirmad küll võivad vanemate hirme ära kasutada, kuid siiski usutakse, et loodud rakendused on tekkinud rohkem vajaduspõhiselt ja vanemad kasutavad seda mugavustootena. Samas ütlevad intervjuueeritud vanemad ka seda, et hirmu ärakasutamise võimalus oleneb hästi palju vanemast endast.

EMA_3: *“Ma ei näe ühtegi põhjust, miks nad kasutavad ära, et noh pigem on see, et sa saad ühe mugavustoote ja nad teenivad selle pealt, et kui sa ostad sealt mingi kasutaja või selle, siis sa saad igasuguseid plusse juurde.”*

Mõned intervjuueeritud vanemad on endale teadvustanud, et ka jälgimistehnoloogia on äri ja uut tehnoloogiat luuakse vastavalt vajadusele. Tehnoloogiafirmade poolt saadavaks kasuks loetakse peamiselt seda, et luuakse tasuta rakendus ja selle juurde käivad lisafunktsioonid on raha eest. Üks vanem ütleb isegi, et ta on teadlik, et kui rakendus on tasuta, siis on inimene ise nii-öelda müügiks.

3.3. Laste jälgimise positiivsed ja negatiivsed aspektid

Käesolevas peatükis toon välja, millised on jälgimisega seotud kasutegurid ja millised aspektid mõjuvad sellele negatiivselt.

Jälgimiskenduste kasutamisega saadava kasuna toovad intervjueritud vanemad välja järgmised tegurid:

- 1) võimalus rakendada vanemlikku kontrolli (nt teadmine, millega lapsed tegelevad, kus nad käivad, võimalus kontrollida lapse tegemisi/sõnu);
- 2) võimalus suurendada vanemate meelerahu (nt kindlustunne, teadmine, kus laps on);
- 3) võimalus saada ülevaade kiirelt ja mugavalt (nt kadunud telefoni leidmine, kiire ülevaade);
- 4) võimalus last distsiplineerida (nt laps teab, et tema asukohta on võimalik tuvastada)

ISA_1: *“No mingisugune kindlustunne ikkagi on, et mis, kus see laps on ja mida ta nagu teeb. Minu peres selline lauskontroll ei ole nagu eesmärk omaette. Aga just ongi, see on puhtalt siuke vajaduspõhine. Kui mul on tarvis, siis mul on võimalus nagu nii-öelda näha, et kus kandis see laps on.”*

EMA_5: *“No ma arvan, et ennekõike just nimelt see arusaamine või nägemine, et mis su laps üldse teeb. Ma isiklikult nagu arvan, et see ongi kõige suurem probleem, et vanemad ei võta aega - üldse tegelikult rääkida või ju üldse vaadata või tähele panna, millega lapsed tegelevad.”*

Siiski ütlevad vanemad, et jälgimistehnoloogia ei saa vanemale tuua täielikku meelerahu, sest ei ole päriselt teada, mis laps selles asukohas teeb, vaid tagab üksnes kiire ligipääsu asukohale. Lapse tavapärasest teistsuguse asukohta võib aga tekitada hoopis muresid ja ärevust.

Reaalsete olukordadena, kus jälgimistehnoloogia olemasolu lapse telefonis on vanematele kasu toonud tuuakse intervjueritavatel poolt välja erinevaid olukordi:

- 1) varastatud telefoni üles leidmine;
- 2) laps jäi bussis magama ja sõitis oma peatusest edasi;
- 3) laps ööbis sõprade juures ja vanem soovis kontrollida, kas laps tõesti seal on;
- 4) lapse ülesandeks on koera jalutamine, kuid vanematele tundus, et laps ei käi koeraga jalutamas;

Lisaks eelnevale on jälgimistehnoloogial ka väga praktiline funktsioon – kadunud asjad leiab kiiresti üles. Kasutusel olevatel rakendusel on vanemate sõnul ka mitmeid asukohta mitte puudutavaid lisategureid:

- 1) saab sundida last rakenduse kaudu telefonile vastama (st kindel helistamise funktsioon);
- 2) rakenduse abil saab määrata lapse poolt kasutatavat sisu (nt lubatud rakendused, netileheküljed jne);
- 3) rakenduse abil saab määrata laste interneti kasutamise kellaaegsid ja seada ajalisi piiranguid (nt õhtune uneaeg, päevas lubatud kasutusaeg);
- 4) aitab tekitada diskussiooni lapse ja vanema vahel (nt miks ei ole teatud lehekülg eakohane või miks peaks nutitefonis vähem aega veetma).

EMA_5: *“Ja siis see nagu ülimugav asi, et isegi siis, kui telefon on vaigistatud, saab selle Family Link’i abil siis karjuma panna, et, et seda funktsiooni ma olen küll palju kasutama.”*

Jälgimisega kaasneda võivate võimalike negatiivsete aspektidena toovad intervjueeritud vanemad välja ka mitmeid probleeme:

- 1) vanem võib rakendada liigset kontrolli ja hakkab rakendust kuritarvitama;
- 2) ei teata, mis andmeid kogutakse ja kes kogutud andmeid kasutada võivad;
- 3) lapse ja vanema vaheline usaldus väheneb;
- 4) vanem saab ka kõnesid ja lapse telefoni ümbrust kuulata;
- 5) lapse reaktsioon võib olla negatiivne (nt tekivad tülid);
- 6) laps ei mõista, miks vanem seda teeb (nt lapsele tundub rakendus karistusena);
- 7) lapse suuremaks saades võib talle tunduda, et rikutakse privaatsust.

EMA_5: *“Kahjuks tegelikult see ka päriselus käib tihti nii et vanemad ei hakka seda kasutama ennetavalt, vaid tegelikult reaktsioonina millelegi. Meie puhul samamoodi, et see ei olnud küll tülina, aga see tegelikult oli nagu see arusaamine, et praegune süsteem ei tööta, tuleb midagi uut leida. Ja ma arvan, et kui vanem teeb selle vea, et niimoodi nagu karistusena hakkab seda kasutama, et siis tegelikult jääbki see trots sisse lapsel hästi pikalt. Seda tuleks nagu vältida ja selgitada, miks seda kasutada.”*

Intervjueeritud vanemad on rakendusi kasutades avastanud ka rakendustega seotud muresid ja probleeme, mis ilmnesis alles kasutamise käigus:

- 1) Google Family Link'iga näeb lapse asukohta ainult siis, kui internet on ühendatud (st et lapsel peaks väljaspool kodu olema telefonis mobiilne internet);
- 2) Google Family Link'i nii-öelda turvaauk, kus Messengeri *chat head*'i ehk ekraanile tuleva jutumulli kaudu on võimalik rakendust kasutada ka väljaspool määratud kellaaega;
- 3) uude seadmesse sisse logimisel (näiteks koolis arvutiklassis) on vaja vanema luba ja parooli;
- 4) rakenduse allalaadimisel mitmesse telefoni võib rakendus mitte töötada;
- 5) asukohaga on võimalik manipuleerida ja esitada eksitavaid andmeid.

ISA_1: *“Ja ma olen seda kasutanud ja ma kasutan ka seda, aga sellel Family Link'il on üks miinus - see, et asukohta näeb ainult siis, kui telefon on mobiilivõrku sisse logitud. Kui laps lükkab selle mobiilside välja, siis ma asukohta ei näe.”*

Välja toodud loetelust võib öelda, et suurimaks rakenduste kasutamisega seotud probleemiks on see, et rakendusega näeb asukohta vaid siis, kui internet on ühendatud. Teised probleemid on seotud pigem rakenduste ülesehituse ja toimimisega.

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Käesolevas peatükis annan intervjuude käigus kogutud tulemustest lähtudes vastused bakalaureusetöös püstitatud uurimisküsimustele. Järelduste tegemisel kasutan üheksa intervjuu põhjal saadud tulemusi ja seon neid teoreetiliste lähtekohtadega. Lisaks sellele diskuteerin töö tulemuste üle laiemas kontekstis. Toon välja meetodi ja uuringu kitsaskohad ja tähelepanekud. Kirjeldan edasisi uuringuvõimalusi.

4.1. Järeldused

Minu bakalaureusetöö eesmärgiks oli kaardistada 14–16aastaste laste vanemate arvamusi ja kogemusi seoses jälgimise rakenduste kaudu asukoha jälgimise ja jälgimise osas laiemalt; saada ülevaade sellest kuidas vanemad jälgimist võimaldava tehnoloogia kasutamist põhjendavad ning mis on nende hinnangul sellega kaasnevad positiivsed ja negatiivsed aspektid. Eesmärgini jõudmiseks püstitasin kolm uurimisküsimust, millele alljärgnevalt vastan.

Millised on lastevanemate kogemused seoses laste asukoha jälgimisega?

Läbi viidud üheksast intervjuust nähtub, et vanemate kogemused 14–16aastaste laste asukoha jälgimisel on erinevad. Intervjueeritud vanemad rõhutavad, et nad ei jälgi oma last kogu aeg, pigem on jälgimise rakendus olemas igaks juhuks ja asukohta vaadatakse peamiselt ikkagi siis, kui last eelnevalt helistamise või sõnumite kaudu kätte ei ole saadud. Simpson (2014) ütleb, et GPS-iga varustatud seadmed annavad lastevanematele võimaluse igal ajal ja kohas kontrollida oma lapse asukohta ja tegevusi. Ka intervjueeritud peredes kasutatakse jälgimise rakendusi vajaduspõhiselt ja olukordades, kus vanem tunneb, et oleks vaja lapse asukohast ülevaade saada. Näiteks töid intervjueeritud vanemad asukoha jälgimise vajaduse põhjustena välja konkreetsete probleemide ilmnemise (nt last ei saa telefoni teel kätte) ja erinevad lapse ja vanema vahelised probleemid (nt usaldus, valetamine). Lapse ja vanema vahelised probleemid saavad tihti alguse just kindlaks määramata piiridest. Teoreetikute Carmoni, Milleri ja Brasher (2013; viidatud Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016 kaudu) sõnul aitab edukas piiride kooskõlastamine suurendada üldist pererahuolu. Ka Petronio (1994) ütleb, et noorukieas tekib lastel suurem autonoomiavajadus ja seega soovivad nad ka rohkem privaatsust (viidatud Petronio, 2002 kaudu). Mitmed intervjueeritud vanemad töid

jälgimisvajaduse põhjustena välja just probleemid seoses lapse vanusega (nt puberteedi ikka jõudmine). Mõeldes Kennedy-Lightsey ja Frisby (2016) teooriale, kus noorukieas indiviid soovib iseseisvuse kehtestamiseks suuremat privaatsust ja vanemad võivad samal ajal otsida oma lapse eraelu kohta just rohkem teavet, siis on jälgimiskenduste kasutamisele võtmine just üheks viisiks soovitud informatsiooni saada. Samuti töid mitmed intervjueritud vanemad välja, et lapse asukohta vaadatakse ka lihtsalt uudishimust ja osalise meelerahu saavutamiseks.

Selgus, et intervjueritud vanemad ei mõtle väga palju ka sellele, milliseid privaatsusriske laste jälgimine endaga kaasa tuua võib. Enamik intervjueritud vanemaid on küll kursis sellega, et teenusepakkujate poolt andmete kogumine käib, kuid valdavalt ollakse seisukohal, et kui tahetakse midagi kasutada, siis tuleb andmete kogumisega paratamatult leppida. Sama muretu hoiakut väljendab ka Inimõiguste Instituudi 2014. aasta uuring, kus 88% vastanutest ütles, et andmete kogumisega tuleb paratamatult leppida, kui soovitakse teatud teenuseid või hüvesid kasutada (Murumaa-Mengel, Laas-Mikko ja Pruulmann-Vengerfeldt, 2014). Jälgimiskenduste kasutusele võtmise initsiaatorid on vanemad ja nemad teevad otsuse rakenduse allalaadimiseks. Oluline on tõdeda, et kasutades jälgimiskendusi on vanemad oma laste info kaasomanikud ja Petroniole (2013) tuginedes kaasneb info kaasomamisega ka vastutus selle kaitsmise ees. Jälgimiskendust nii enda kui ka lapse telefoni alla laadides, nõustuvad vanemad mõlema osapoole andmete jagamisega ja muudavad teenusepakkujad jagatud privaatsete andmete kaasomanikeks (Petronio, 2002). Kuigi intervjueritud vanemad ei ole rakenduse lepingu üldtingimustele suur tähelepanu pööranud, ütlevad enamik uuringus osalenutest, et nad küll pöörasid tähelepanu rakenduse küsitud lubadele, kuid monitoorivate rakenduste kasutamisel ollakse lubade andmisega lihtsamini nõus kui mõnda teiste rakendust kasutama asudes. Loa andmise põhjuseks võib olla see, et monitoorivate rakenduste kasutamine aitab vanemal saavutada enda seatud eesmärgid.

Mis on ajendanud lapsevanemaid jälgimiskendusi kasutusele võtma?

Bakalaureusetöös intervjueritud üheksa lapsevanemat töid välja, et lapse jälgimine/rakenduse kasutamine sai alguse reaktsioonina mingile tegevusele. Näiteks ei pidanud laps kinni varasematest peresisest kokkulepetest või ei jõudnud õigel kokku lepitud kohta. Seega oli rakenduse kasutuselevõtt justkui järgmine samm, millele eelnes peresiseste kokkulepete murdmine lapse poolt. Mitmel korral sai jälgimiskenduse kasutamine alguse hoopis vajadusest piirata veebisisu. Ühel korral tingis jälgimiskenduse kasutamise lapse telefonivargus, mis lahendati just

rakenduse abil. Alles peale seda vahejuhtumit hakati rakenduse olemasolu teadvustama kui võimalikku vahendit lapse asukoha vaatamiseks.

Intervjuudest ilmnnes tõsiasi, et intervjuueeritud vanemad ei teinud jälgimiskenduste valimisel suurt eeltööd ja kasutusse valiti üldjuhul selline rakendus, mis oli tasuta, ja mis tundus lihtne ja mugav kasutada. Rakenduse valikul toetuti palju ka sõprade/tuttavate soovitudele.

Intervjuueeritud vanemad on nõustuvad sellega, et laps peab olema teadlik, et vanemal on võimalus tema asukohta vaadata ja kõigi intervjuueeritud vanemate lapsed on rakenduse olemasolust ka teadlikud. Seega on intervjuueeritud vanemate jaoks privaatsuse piiride kokkuleppimine (Petronio, 2002, 2013), peresisesed läbirääkimised ja laste kaasatus olulised, sest vanemate hinnangul ei aita lapse teadmatuses hoidmine luua usalduslikku suhet. Ka teised autorid (Morr Serewicz, 2013; Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016) ütlevad, et perekondlike privaatsus piiride kokkuleppimine on oluline, sest see aitab suurendada pere üldist rahulolu ja aidata noorukieas indiviidil areneda.

Millised on jälgimiskenduste abil laste jälgimise positiivsed ja negatiivsed aspektid?

Simpsoni (2014) sõnul aitab GPS-iga varustatud seade tagada vanema meelerahu ja kindlustunnet lapse turvalisuse osas, sest lapsevanem saab iga hetk vaadata, kus laps on ja mida ta teeb. Ka üheksast tehtud intervjuust lähtub, et jälgimiskenduste kasutamisega seonduv kasu seostatakse peamiselt vanemliku kontrolli võimaldamisega ehk jälgimiskendus võimaldab vanemal nii teada saada, millega lapsed tegelevad ja kus nad käivad kui ka lapse tegemisi ja öeldut kontrollida.

Gabriels (2016) toob välja, et jälgimistehnoloogiate turunduskampaaniad lubavad lastevanematele suurenenud meelerahu ja mugavust. Ka minu bakalaureusetöö uuringus osalenud vanemad, tõdesid, et jälgimiskendused aitavad meelerahu tuua, kuid nentisid ka, et meelerahu ei saa tagada kunagi täiel määral, kuna jälgimiskendus loob ainult võimaluse kiirelt määrata lapse asukoht, kuid ei võimaldada teda siiski ohu korral aidata. Vastupidi, rakendusest nähtuv ja tavapärasest eristuv asukoht, võib vastupidi vanema muret ja ärevust suurendada. Ka Lim (2016) ütleb, et tänapäeva mobiilsidega ühendatud vanem on justkui pidevas ooterežiimis ja valmis kohe reageerima. Kõik see on mitmete teadlaste (Simpson, 2014; Hasinoff, 2017) sõnul mõjutatud sellest, et meedias ja avalikes teadetes rõhutatakse vanematele erinevaid lapsi puudutavaid ohtusid. Pidev ootamine ja pingeline valmisolek “juhuks, kui midagi peaks juhtuma” suurendab vanemate ärevust ja paneb omakorda otsima erinevaid lahendusi kasvõi osalise meelerahu saavutamiseks.

Intervjueeritud lapsevanemad toovad reaalse olukordadena, kus neil jälgimisirakendustest kasu oli, välja näiteks varastatud/kadunud telefoni üles leidmise ja usalda aga kontrolli olukorra, kus laps on kodust eemal ja vanem tahab veenduda, et laps on tõesti seal, kus ta ütleb, et ta on. Kasutusel olevatel rakendustel on intervjueeritud vanemate sõnul ka asukohta mitte puudutavaid lisategureid, millest kõige enam toodi välja helistamise funktsiooni, kus rakenduse kaudu saab sundida last telefonile vastama isegi siis, kui telefon on hääletu peal. Vastavate rakenduste abil saab määrata ka lapse poolt kasutatavat veebisisu ja selle kasutamisaegu, seega segunevad mitmel juhul erinevad vanemlikud monitoorimise vormid.

Jälgimirakenduste kasutamisega seotud negatiivse aspektina tõid intervjueeritud vanemad peamiselt välja just olukorra, kus lapsevanem võib rakendada liigset kontrolli ja hakata rakenduse olemust kuritarvitama, mis omakorda rikub lapse ja vanema vahelist usaldust. Kui vanematel on lastega kokkuleppe selles osas, millal vanem lapse asukohta vaadata võib ja millal mitte, siis on tegemist läbi räägitud privaatsus piiridega (Petronio, 2002). Küll aga tekitab olukord, kus vanem kokkulepitud piire rikub, kommunikatiivse privaatsus juhtimise teooriast tuntud privaatsuse turbulentsi (Petronio, 2013), mis näitab erinevaid häireid või ebakõlasid perekonna privaatsuse haldussüsteemis. Samuti toodi negatiivse aspektina välja ka seda, et lapse reaktsioon rakenduse kasutamisele võib olla negatiivne (nt tekivad tülid) ja laps ei mõista, miks vanem seda teeb ja see võib tunduda lapsele karistusena. Kuna uuringus osalenud vanemate lapsed on vanuses 14 kuni 16 eluaastat, siis võib üheks probleemi tekkimise põhjuseks olla just vanusega suurenev iseseisvusvajadus. Ka mitmed teised autorid (Petronio, 2002; Morr Serewicz, 2013; Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016) kirjeldavad oma töödes, et laste kasvades muutub nende privaatsuse tunnetus ja noorukieas lapse privaatsus piirid võivad erineda tema vanemate privaatsuse piiridest. Üksteise vajaduste mitte mõistmine ja nendega mitte arvestamine võib viia noorte ja vanema vahel usalduse kadumiseni ja probleemide tekkimiseni.

4.2. Diskussioon

Kuigi LeMoyne ja Buchanani (2011) sõnul on lapsevanemad oma laste pärast muret tundnud ja nende järele vaadanud kogu aeg, siis said varasemad põlvkonnad hakkama ja kasvasid suureks ilma pideva vanemliku kontrollita ja tehnoloogia laia kättesaadavuseta. Samuti ei olnud lapsevanema jaoks oluline igal sammul oma lapse tegemisi jälgida. Tänapäeva ühiskonnas on lapsevanemast saanud nn digitaalne lapsevanem (Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018), kuid kas

sellega seoses on muutunud ka “heaks” lapsevanemaks olemise kriteeriumid? Näiteks tekitab intervjuueeritud vanemates dilemmat see, mis teeb lapsevanemast hea lapsevanema – kas kui lapsevanem jälgib, siis on hea vanem ja kui ei jälgi, siis on ta halb vanem või on üldse vastupidi? Intervjuueeritud vanemad tõdesid siiski, et heaks lapsevanemaks olemise kriteeriumid ei ole seotud lapse jälgimise või mitte jälgimisega.

Küll aga ütleb Howell (2010) et kaasaegses (riski)ühiskonnas on inivid orienteeritud kontrollile ja veendunud, et inimene suudab ja peaks kontrollima laia keskkonda ning kasvav kontrollimise soov on ka üks oluline motivaator, mille mõjul vanemad üha enam jälgimistehnoloogiaid ja -praktikaid kasutavad. Lyon (2001) toob jälgimise temaatikasse sisse kaks olulist mõistet “hool” ja “kontrolli”, mis tema sõnul samuti jälgima ajendavad. Lastes intervjuude käigus lastevanematel enda jaoks lahti mõtestada sõnad “hool/hoolitsus” ja “kontroll”, siis jääb nende mõtetest kõlama enim see, et kontroll on miski, mis on intensiivne ja rakendub millega kaudu, samas kui hoolitsuse tagab lapsega reaalne suhtlemine. Intervjuueeritud vanemate arvates on hool rohkem lapsepõhine ja seotud koduse suhtlemisega. Üks intervjuueeritud vanem toob välja selle, et hoolitsus ei pea oma leebus ja ka last talle vajalikke asju teha sundides, hoolitseb vanem tegelikult lapse eest.

Jälgimistehnoloogia ja kontroll on üksteisega tugevalt seotud, sest tehnoloogia võimaldab vanematel lapse üle kontrolli rakendada isegi siis, kui nad füüsiliselt laste juures ei viibi. Vanemlik kontrolliefekt luuakse Gabrielsi (2016) sõnul juba ainuüksi sellega, kui laps on teadlik sellest, et vanemal on võimalus tema andmetele ligi pääseda. Minu intervjuueeritud vanemate lapsed on teadlikud, et vanematel on võimalus nende asukoha jälgida, kui neil selleks soov on. Küll aga on küsimus selles, kas perekonnas on lapse ja vanema vastastikusel kokkuleppel kindlaks määratud see, et vanem on lapse privaatse info kaasomanik või on see ainult vanemapoolne püüe oma lapse tegemistega kursis olla. Vasalou jt (2012) toovad oma uuringus välja, et vanemate jaoks on tihti raske saavutada tasakaal oma lapse kaitsmiseks vajaliku kontrolli ja avatuse vahel, mis võimaldab lastel iseseisvalt oma keskkonda tundma õppida ja selle läbi areneda. Ka Petronio (2002) arutleb kommunikatiivse privaatsuse juhtimise teoorias selle üle, et just noorukieas lastel tekib suurem vajadus privaatsuse järele. Kuid samas võib läbiviidud intervjuude põhjal öelda, et tihti on jälgimistehnoloogia kasutuselevõtt seotud just lapse teismeikka jõudmisega. Seega seavad jälgimistehnoloogia kasutusele võtnud vanemad oma eesmärgid (soovi teada, kus laps on ja mis ta teeb) ettepoole oma lapse soovidest. Samas selgub Sukk ja Siibak (esitatud) uuringust, et näiteks 7–13aastased lapsed arvavad, et nende vanematel on täielik õigus neid jälgida ja neil pole selle vastu midagi, sest läbi selle tunnevad end ise ka turvalisemalt. Teisel juhul võib tekkida privaatsuse

turbulents, sest perekond ei suuda piiride reguleerimisel vastastikustest reeglitest ja kokkulepetest kinni pidada või üleüldse kokkuleppeid teha (Petronio, 2002). Selleks, et noore ja vanema vahel tekiks arusaam privaatsuse piiridest ja nooruk saaks piisavalt hästi individuaalselt areneda, võiks jälgida Morr Serewiczi (2013) soovitusi piirid pereliikmete vahel kindlaks määrata. See aitab teabe algsel omanikul ehk noorel säilitada soovitud kontrolli oma teabe üle (Kennedy-Lightsey, Martin, Thompson, Himes, ja Clingerman, 2012; viidatud Kennedy-Lightsey ja Frisby, 2016 kaudu) ja niiviisi suureneb ka üldine pererahulolu. Tekib küsimus, millal on õige aeg vanemlik kontroll laste üle lõpetada ja kas üldine “õige aeg” üldse eksisteerib. Intervjuudest tuleb mitmel korral välja see, et väiksemad lapsed mõistavad rakenduse kasutamise põhjust paremini. Selle üheks põhjuseks võib olla see, et väiksemad lapsed ei saa päris täpselt aru, mis rakendusega tegu on, sest nende individuaalsuse ja privaatsuse vajadus pole veel nii suur. Näiteks selgub aga Sukk ja Siibak (esitatud) 7–13aastaste lastega tehtud uuringust, et kuigi lapsed peavad vanemaid oma usaldusisikuteks ja ei pea jälgimist oma privaatsuse piiride rikkumiseks, loodavad nad siiski, et privaatsuse piiride üle peetakse läbirääkimisi ja need kehtestatakse perekonnas ühiselt. Uuringust selgub, et lapsed vaatavad jälgimistehnoloogiate kasutamist kui positiivset vanemlikku tava, mis ei riiva nende privaatsustunnet (Sukk ja Siibak, esitatud). Rääkides vanematega sellest, kuidas lapsed jälgimisirakenduste kasutamisele reageerisid, selgus kui lapsed alguses vastu olid, siis ajaga on nad kasutamisega ära harjunud. Siiski tundub, et jälgimisirakenduste kasutamine hakkab saama peredes normaalseks nähtuseks ja nende kasutamist normaliseeritakse ning see ongi põhjuseks, miks rakenduste kasutamise jooksul väheneb ka laste esialgne pahameel. Nad lihtsalt harjuvad sellega ära.

Privaatsusküsimused ja andmete jagamine on jälgimisirakenduste kasutamisel väga olulisteks mõttekohtadeks. Hasinoff (2017) väidab, et erinevad jälgimistehnoloogia arendajad võivad toetada ideed, et laste turvalisuse nimel tuleks ohverdada laste eraelu puutumatus ja iseseisvus. Intervjueeritud vanemad ei tunneta jälgimisega kaasnevaid privaatsusriske ja on arvamusel, et tavainimeste andmetega pole midagi peale hakata. Eeltoodust nähtub, et intervjueeritud vanemad ei pruugi osata näha ohte, sest nad on liialt usaldavad ja peavad andmete jagamist elu loomulikuks osaks. Ka 2015. aastal läbi viidud Eurobaromeetri uuringust selgub, et privaatsus küsimustes nõustub 74% eestlastest väitega “Mul pole midagi varjata” ja tõsiasi, et andmete kogumine on vältimatu ja inimesed peavad sellega lihtsalt leppima (Männiste ja Masso, 2018). Muretu hoiak privaatsus küsimustes võib viidata sellele, et uuringus osalenud vanemate andmekirjaoskus ei pruugi olla kõige parem, st et vanemad ei oska ette näha ohte ja võimalikesse privaatsusriskidesse suhtutakse üldjuhul muretult, sest teenus pakub vanemale teatud hüvesid (nt meelerahu lapse

asukoha osas). Inimõiguste Instituudi “Privaatsusõigus inimõigusena ja igapäevatehnoloogiad” uuringu tulemustest selgub samuti, et eestlastele ongi omane passiivne hoiak ja leplikkus andmete kogumise suhtes (Murumaa-Mengel, Laas-Mikko ja Pruulmann-Vengerfeldt, 2014). Sellisel juhul pole vanemate jaoks ilmselt vahet, et jälgimistehnoloogia süsteemi hoitakse üleval nende enda poolt panustatud andmetega.

Jälgimisirakenduste kasutamisega seotud veel väga oluline aspekt, nimelt tuleb rakendust alla laadides nõustuda lepingu üldtingimustega. “Study on consumers’ attitudes towards Terms and Conditions (T&Cs)” raportist selgub, et inimesed nõustuvad ilma lugemata just peamiselt kolme erinevate uskumuse tõttu: kulude ja tuludega seotud veendumused (nt leping on liiga pikk); normatiivsed veendumused (nt lepingut ei loe mitte keegi) ja kontrolliga seotud veendumused (nt mis iganes lepingus kirjas on, peab niikuinii nõustuma, sest neid ei saa muuta) (Elshout, Elsen, Leenheer, Loos ja Luzak, 2016). Ka intervjuudest jääb kõlama kaks eelpool toodud uskumust: leping on liiga pikk ja lõpuks ikka vajutatakse ilma lugemata nõustun ning lepingu üldtingimusi loevad üldse väga vähesed inimesed. Seega on ka intervjuueeritud vanemate puhul üldjuhul tegemist pimeda aktsepteerimisega (ingl *blind acceptance*). Elshout jt (2016) arutlevad selle üle, et lepingu mitte läbilugemise trend ei hakka enne muutuma, kui inimesed ei koge pimeda aktsepteerimise järel negatiivseid tagajärgi. Kuid kas negatiivsete tagajärgede kogemine on tõesti ainus viis, kuidas suunata inimesi lepingut läbi lugema? Siinkohal saaks iga inimene olla teistele eeskujuks ja hakata lepingu mitte läbilugemise trendi muutma. Näiteks jäi intervjuudest lastevanematega, kes oma laste tegevusi mingi rakenduse abil monitoorivad, kõlama asjaolu, et osade jälgimisirakenduste allalaadimisel on kirjas, et rakendust tuleks koos lapsega alla laadida ja lapsele rakenduste kasutamist seletada. Minu arvates on see hea näide võimalikust tootjapoolsest vastutusest, et panna inimesed mõtlema oma privaatsuse ja oma lähedaste privaatsuse küsimuste üle. Kuigi kõikide intervjuueeritud vanemate lapsed on rakenduse kasutamisest algusest peale teadlikud olnud, siis on vanemad privaatsus küsimustes pigem sellel seisukohal, et nii kaua kuni vanem ei jälgi lapse tegevust 24/7 ja ei kuula lapse vestlusi pealt, pole tegemist privaatsuse rikkumisega. Kuna enamik pakutavatest seadmetest sisaldab jälgimisvõimalust reaalajas (Siibak, 2019), siis võib ohtu sattuda ka lapse ümbruses viibivate inimeste privaatsus.

Vanematel võib olla raske harjuda oma lapse sooviga suurema privaatsuse järele. Intervjuueeritud vanemad tõid välja seda, et kuna tegemist on nende lapsega, siis vanematel on õigus ja samal ajal ka kohustus lapse tegemisi jälgida, sest nad vastutavad lapse eest. Petronio (2010) ütleb, et vanemate seisukohast võivadki nad tajuda, et neil on õigus teada saada, mis toimub tema teismelise lapse elus, ühelt poolt see on nende vanemlik roll, teisalt pakuvad nad endiselt oma lastele nende

põhivajadusi (nt maksavad arvete, toidu ja elukoha eest). Ka mitme vanema intervjuust jäi kõlama mõte, et tema on ikka lapsevanem ja senikaua, kui laps on “tema katuse all” kehtivad vanema reeglid. Kuigi Tulviste (2019) sõnul on hakanud autonoomia Eesti vanemate laste kasvatamise eesmärkidesse ja väärtustesse sisenema, pole Talvese ja Kalmuse (2015) sõnul autoritaarsed ja laste kuulekusele orienteeritud vaated kuhugi kadunud. Ka Gabriels (2016) ütleb, et isegi kui vanematel on vabadus jälgida oma laste asukohta ja nende mure lapse turvalisuse kohta on arusaadav, on ikkagi oluline kaaluda ja hinnata selle tegevusega kaasnevaid võimalikke ohte. Eeltoodust nähtub, et tekkimas võib tõesti olla uus ülikaitsvate vanemate põlvkond, kes peavad vajalikuks oma laste igat liigutust jälgida. Ungar (2009) usub, et liiga kaitsvad vanemad esindavad tasakaalutust vanemate vastutuse ees kaitsta lapsi ja vanemate vastutuse vahel pakkuda asjakohaseid riske ja kohustusi, mis on vajalikud lapse tervisliku arengu muude aspektide jaoks.

Samuti tundub, et uuringus osalenud vanemad annavad meelsamini jälgimisrakendustele erinevad load, kuid teiste rakenduste puhul kaalutakse rohkem, kas rakendust on üldse vaja või mitte. Mis selle taga peitub? Kelle õigused on jälgimisrakendust kasutades esiplaanil – vanema või lapse? Kes kontrollib, et laste õigusi ei rikuta? See on oluline küsimus, sest laste andmete kaitsmiseks pole vastavaid institutsioone veel loodud, ometigi on esmatähtis tagada laste turvalisus nii veebi kui ka füüsilises keskkonnas. ÜRO “Lapse õiguste konventsioon” küll ütleb, et laps on indiviid ja tal on omad õigused, siis puuduvad endiselt riiklikud või rahvusvahelised organid, mis tegeleksid just täpselt laste õiguste ja digitaalse andmejälgimiste tavadega (Lupton ja Williamson, 2017). Aina suurenevas andmekogumise ja jälgimise ühiskonnas on selliste institutsioonide loomine väga oluline samm. Vajalikud institutsioonid ei peaks kaitsma lapse andmeid ainult kolmandate osapoolte eest, vaid tuleks mõelda ka ühtsemate peresiseste privaatsus- ja andmejälgimisreeglite loomise olulisusele.

4.3. Meetodi kriitika ja edasised uuringuvõimalused

Arvan, et käesolevas bakalaureusetöös kasutatud kvalitatiivse uurimismeetodi ja q-meetodi kombineerimise teel kogusin piisavalt informatsiooni ja tulemusi, et jõuda eelnevalt püstitatud eesmärkideni. Kuigi üheksa tehtud intervjuud aitasid vastata püstitatud uurimisküsimustele, siis ei saa selle valimi põhjal teha üldistusi kõigi jälgimisrakendusi kasutavate vanemate kohta. Uutes uuringutes võiks intervjuu valimisse kaasata rohkem inimesi ja võrdselt nii isasid kui emasid,

Nagu ma ka meetodi peatükis mainisin, siis q-meetodi kvantitatiivse analüüsi ehk faktoranalüüsi tegemiseks, oleks olnud vaja palju rohkem uuringus osalejaid. Q-hulkade ehk väidete sorteerimine võttis küll aega, kuid nende hindamine ja põhjendamine vanemate poolt andis aimu nende üldisest hoiakust jälgimistemaatikale, sest nad pidi oma arvamust väidete osas põhjendama. See andis kogu intervjuerimise protsessile palju kvalitatiivset sisu juurde.

Kuigi intervjuud sujusid üldjuhul hästi, siis tundsin, et oleksin silmast silma kohtumisel vanematega ehk veelgi parema kontakti saavutanud. Esimesed läbiviidud intervjuud olid pigem kohmakad ja mugavustsoonist väljas, kuid peale esimesi intervjuusid kuulasin helisalvestised läbi, et näha, kus ma oleks saanud veel kuulamispõhiseid küsimusi küsida ja millistes kohtades peaks vanematel paluda oma vastuseid rohkem lahti seletada. Veebisuhtluses on intervjuerija ja intervjueeritava vahel justkui barjäär, mida üritasin nii hästi kui võimalik vähendada, olles intervjueeritavatega sõbralik ja lastes neil rahulikult mõelda. Samuti leian, et laste jälgimise teema on üsna tundlik ja kohati tundub, et vanemad ei soovi sellest väga hea meelega rääkida. Siinkohal oli oluline vanematele intervjuu käigus rõhutada, et tegemist on nende enda arvamusega ja ükski vastus ei ole vale, kuid samas on iga nende mõte oluline ja nad võivad julgelt seda välja öelda.

Läbiviidud intervjuude keskmine pikkus oli 46 minuti. Ilmselt mängib siinkohal rolli ka veebiintervjuu tegemine ja võib arvata, et silmast-silma kohtumisel oleks väitekaartide sorteerimine pisut rohkem aega võtnud. Tagantjärele leian ka, et veebiintervjuu puhul oleks võinud q-kaartide sorteerimise teha mõne q-meetodi analüüsi programmiga. Uutes uuringutes võiks veebipõhise uuringu puhul kasutada q-kaartide sorteerimiseks näiteks programmide Q-assessor, FlashQ, Q-sortware või WebQ (Zabala, Sandbrook ja Mukherjee, 2018) abi, sest see protsess võimaldab uuringus osalejatel võrrelda iga väidet üksteisega ja paigutada virtuaalseid ruudulehti (q-kaarte) oma äranägemise ja arvamuse kohaselt (Bartlett ja DeWeese, 2015).

Leian, et käesoleva bakalaureusetöö teema on väga huvitav ja vajaks kindlasti edasiuurimist. Ühe võimaliku edasise uuringu võimalusena näen valida valimiks lapsevanemad, kes jälgivad mõne jälgimistehnoloogia abil oma täisealise lapse asukohta. Bakalaureusetöö käigus tegin kolm intervjuud lastevanematega, kelle lapsed on täisealised ja märkasin, et täisealiste laste ja nende vanemate vahel toimus jälgimine rohkem mõlemapoolsena, st vanem jälgib lapse asukohta ja laps omakorda vanema asukohta. Selles uuringus oleks kindlasti väga oluline kaasata uuringuprotsessi nii vanem kui ka laps. Minu hinnangul oleks huvitav teada saada, kuidas on aja jooksul vanemate ja laste suhtumine jälgimise protsessi muutunud on. Millised on jälgimise eesmärkide erinevused näiteks teismeliste jälgimisel ja täiskasvanud laste jälgimisel? Teine võimalik uurimisvõimalus on

minu hinnangul uurida just veebisisu monitoorivaid lapsevanemaid, sest selles on palju põnevaid aspekte (näiteks kuidas on seotud vanemlikud vahendamispraktikad ja laste veebisisu monitoorimine).

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli kaardistada lapsevanemate arvamusi, kogemusi ja praktikaid seoses laste asukoha jälgimisega jälgimISRakenduste kaudu. Soovisin teada saada, kuidas vanemad jälgimISRakenduse kasutamist põhjendavad ja mis on vanemate hinnangul selle kasutamisega kaasnevad positiivsed ja negatiivsed aspektid. Lisaks sellele oli eesmärgiks teada saada lastevanemate arvamusi jälgimise osa laiemalt. Töö eesmärgi täitmiseks viisin üheksa intervjuueeritavaga esmalt läbi individuaalsed intervjuud ja seejärel järgnes q-väidete sorteerimine, mille kvalitatiivset sisendit kasutasin intervjuumaterjali rikastamiseks. Teoreetilise raamistiku loomisel toetusin Petronio (2002; 2013) kommunikatiivse privaatsus juhtimise teooriale ning akadeemilistele allikatele, mille keskmes on digitaalse vanemluse, jälgimistechnoloogia ja lapsepõlve andmestumise temaatika.

Intervjuude tulemuste põhjal saab öelda, et vanemate kogemused oma 14–16aastaste laste asukoha jälgimisel on erinevaid. Küll aga rõhutavad intervjuueeritud vanemad seda, et nad ei jälgi oma last kogu aeg ja jälgimISRakendus on olemas igaks juhuks. Asukohta vaadatakse asukohta peamiselt siis, kui last eelnevalt helistamise või sõnumite kaudu kätte ei ole saadud. JälgimISRakendusi kasutatakse intervjuueeritud peredes pigem vajaduspõhiselt ja olukordades, kus vanem tunneb, et on vaja lapse asukohast ülevaade saada. Intervjuueeritud vanemate jaoks privaatsuse piiride kokkuleppimine (Petronio, 2002), peresisese läbirääkimised ja laste kaasatus olulised, sest nende hinnangul ei aita lapse teadmatuses hoidmine luua usalduslikku suhet. Selgus, et intervjuueeritud vanemad tunnevad jälgimisvajadust peamiselt konkreetsete probleemide ilmnemisel (nt laps pole kohas, kus ta olema pidi); lapse ja vanema vaheliste probleemide korral (nt usaldus, varasem kokkulepete rikkumine); probleemide puhul, mis on tingitud lapse vanusest (nt murdeiga); soovist maandada riske (nt laps kaob ära) ja vanemast tingitud põhjustel (nt soov saavutada meelerahu, uudishimu).

Intervjuueeritud vanemad on arvamusel, et laste jälgimine on oluline, kuid nende hinnangul ei peaks seda kogu aeg tegema. Selgus, et lapse jälgimine/rakenduse kasutamine sai alguse reaktsioonina mingile tegevusele, näiteks ei pidanud laps kinni varasematest kokkulepetest või ei jõudnud õigel ajal kokku lepitud kohta. Mitmel korral sai rakenduse kasutamine alguse üldse vajadusest piirata veebis kasutatavat sisu. Oluline on tõdeda, et kasutades jälgimISRakendusi on vanemad oma laste info kaasomanikud (Petronio, 2013) ja info kaasomamisega kaasneb ka vastutus selle kaitsmise ees. Intervjuudest ilmnas tõsiasi, et intervjuueeritud vanemad ei teinud jälgimISRakenduste valimisel suur eeltööd ja kasutusse valiti üldjuhul selline rakendus, mis oli tasuta, tundus lihtne ja mida oli

mugav kasutada. Võib öelda, et vanemad teinud ka teenusepakkujatest üsna kergekäeliselt oma laste informatsiooni kaasomanikud (Petronio, 2002).

Üheksast tehtud intervjuust lähtub, et jälgimisrakenduste kasutamisega seonduv kasu on peamiselt vanemlik kontrolli ehk teadmine, millega lapsed tegelevad ja kus nad käivad. Samuti ka võimalus lapse tegemisi ja öeldut kontrollida. Kaasnevaks positiivseks aspektiks võib intervjueeritud vanemate puhul välja tuua suurenenud meelerahu ja kasutamismugavuse. Kasutusel olevatel rakendustel on intervjueeritud vanemate sõnul ka asukohta mitte puudutavaid lisategureid, millest kõige enam toodi välja helistamise funktsiooni, kus rakenduse kaudu saab sundida last telefonile vastama isegi siis, kui telefon on hääletu peal.

Jälgimirakenduste kasutamisega seotud negatiivse aspektina tõid intervjueeritud vanemad peamiselt välja just olukorra, kus lapsevanem võib rakendada liigset kontrolli ja hakata rakenduse olemust kuritarvitama, mis omakorda rikub lapse ja vanema vahelist usaldust. Olukord, kus vanem kokkulepitud piire riku, võib tekitada kommunikatiivse privaatsus juhtimise teooriast tuntud privaatsuse turbulentsi (Petronio, 2013). Samuti toodi välja ka seda, et lapse reaktsioon rakenduse kasutamisele võib olla negatiivne ja laps ei mõista, miks vanem seda teeb ja see võib tunduda lapsele karistusena.

Minu bakalaureusetöö tõi laste jälgimise valdkonda teadmise lastevanemate arvamustest ja kogemustest oma 14–16aastaste laste jälgimisel. Tulevaste tööde puhul võiks uuringu fookusesse võtta lapsevanemad, kes jälgivad oma täisealiste laste asukohta. Huvitav oleks teada saada, kuidas on aja jooksul vanemate ja laste suhtumine jälgimise protsessi muutunud on ja millised on jälgimise eesmärkide erinevused näiteks teismeliste jälgimisel ja täiskasvanud laste jälgimisel.

SUMMARY

Tracking Apps as Digital Parenting Tools: Users' Opinions and Experiences

The aim of this bachelor thesis was to get an overview of parents' opinions, experiences and practices about tracking children's location through tracking applications. I wanted to know how parents justify the use of the tracking application and what the parents think are the positive and negative aspects of using it. In addition, the aim was to find out the views of parents more broadly in the follow-up section. To fulfill the purpose of the work, I first conducted individual interviews with nine interviewees and then sorted the q-statements, that I used as a qualitative input to enrich the interview material. For the theoretical framework, I relied on Petronio's (2002; 2013) communication privacy management theory and academic sources focusing on digital parenting (Lim, 2018; Mascheroni, Ponte ja Jorge, 2018), tracking technology (Lupton, 2016; Hasinoff, 2017) and childhood data (Lupton ja Williamson, 2017; Holloway, 2019).

Based on the results of the interviews, it can be said that parents' experiences of monitoring the location of their 14–16 year old children are different. However, the interviewed parents emphasize that they do not monitor their child all the time and surveillance apps are there as a precaution. The location is mainly observed when the child has not been reached in advance by calling or messaging. In the interviewed families surveillance apps are mainly used on a need basis and in situations, where the parent feels the need to get an overview of the child's location. Agreeing on privacy boundaries (Petronio, 2002), family negotiations, and child involvement are important for the interviewed parents, because they believe that keeping the child unaware does not help build a trust in the relationship. It turned out that the interviewed parents mainly feel the need for surveillance when specific problems occur (e.g the child is not where he or she was supposed to be); problems between the child and the parent (e.g trust, previous breach of agreements); problems due to the age of the child (e.g adolescence); desire to mitigate risks (e.g the child disappears) and parental reasons (e.g peace of mind, curiosity).

Interviewed parents believe that monitoring children is important, but they do not think it should be done all the time. It turned out that monitoring the child/using the application started in response to some activity, for example the child did not follow previous agreements or did not reach the agreed place in time. On several occasions, the use of the application resulted from the need to restrict content on the web. It is important to note that when using monitoring apps, parents are co-owners of their children's information (Petronio, 2013) and co-ownership of information also

comes with a responsibility to protect it. The interviews revealed that the interviewed parents did not do much preliminary work in selecting monitoring applications, and that an application was generally chosen because it was free, it seemed simple and convenient to use. It can be said that parents have also made service providers quite lightly co-owners of their children's information (Petronio, 2002).

The nine interviews suggest that the benefits of using monitoring applications are mainly parental controls, knowledge of what children are doing and where they are going; an opportunity to check the child's activities and what he or she has been said to be doing. An accompanying positive aspect for the interviewed parents is the increased peace of mind and ease of use. According to the interviewed parents, the applications also have additional factors: calling function, where the application can be used to force a child to answer the phone even when the phone is on silent.

As a negative aspect related to the use of monitoring applications, the interviewed parents mainly pointed out the situation where the parent may apply excessive control and start abusing the nature of the application, which in turn violates the trust between the child and the parent. A situation where a parent violates agreed boundaries can create a privacy turbulence known from communicative privacy management theory (Petronio, 2013). It was also pointed out that the child's reaction to the use of the application may be negative and the child does not understand why the parent does so and this may seem like a punishment to the child.

My bachelor's thesis brought knowledge of parents' opinions and experiences in monitoring their 14 to 16 year old children to the field. For future work, the study could focus on parents monitoring the whereabouts of their adult children. It would be interesting to know how the attitudes of parents and children towards the monitoring process have changed over time and what are the differences in the objectives of monitoring, for example in monitoring teenagers and monitoring adult children.

KASUTATUD KIRJANDUS

Alumäe, T., Tilk, O. ja Asadullah. (2018). Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech. Baltic HLT.

Arnett, J. (2000). Emerging Adulthood: A Theory of Development From the Late Teens Through the Twenties. *The American psychologist*, 55, 469-80. 10.1037//0003-066X.55.5.469.

Barassi, Veronica (2018). The Child as Datafied Citizen. Critical Questions on Data Justice in Family Life. G. Mascheroni, C. Ponte ja A. Jorge (toim), *Digital Parenting. The Challenges for Families in the Digital Age* (lk 169-177). Göteborg: Nordicom.

Bartlett, J. E. ja DeWeese, B. (2015). Using the Q Methodology Approach in Human Resource Development Research. *Advances in Developing Human Resources*, 17(1), 72–87. <https://doi.org/10.1177/1523422314559811>

Bernstein, G. ja Triger, Z. H. (2010). Over-Parenting. *UC Davis Law Review*, 44(4), 1221–2011. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1588246>

Branje, S. (2018). Development of Parent–Adolescent Relationships: Conflict Interactions as a Mechanism of Change. *Child Dev Perspect*, 12, 171-176. DOI:[10.1111/cdep.12278](https://doi.org/10.1111/cdep.12278)

Child, J. ja Petronio, S. (2011). Unpacking the Paradoxes of Privacy in CMC Relationships: The Challenges of Blogging and Relational Communication on the Internet. K.B. Wright ja L.M. Webb (toim), *Computer-mediated Communication in Personal Relationships*. (lk 21-40) New York: Peter Lang.

Davis, C. H. ja Michelle, C. (2011). Q Methodology in Audience Research: Bridging the Qualitative/Quantitative ‘Divide’? *Participations Journal of Audience & Reception Studies*, 8(2), 559-593. <https://www.participations.org/Volume%208/Issue%202/4a%20Davis%20Michelle.pdf>

de Haan, J., Nikken, P. ja Wennekers, A. (2018). Digital Parenting in the Netherlands. Putting Theory into Practice. G. Mascheroni, C. Ponte ja A. Jorge (toim), *Digital Parenting. The Challenges for Families in the Digital Age* (lk 157-165). Göteborg: Nordicom.

Elisa Põnniradar. (i.a). Kasutatud 04.01.2020. <https://www.elisa.ee/et/elisast/teenuste-tingimused-ja-hinnakiri/erakliendi-tingimused/elisa-ponniradar-tingimused>

- Ellingsen, I.T., Størksen, I. ja Stephens, P. (2010). Q methodology in social work research. *International Journal of Social Research Methodology*, 13(5), 395-409. DOI: [10.1080/13645570903368286](https://doi.org/10.1080/13645570903368286)
- Elshout, M., Elsen, M., Leenheer, J., Loos, M. ja Luzak, J. A. (2016) Study on Consumers' Attitudes Towards Terms Conditions (T&Cs). Final Report. Report for the European Commission, Consumers, Health, Agriculture and Food Executive Agency (Chafea) on behalf of Directorate-General for Justice and Consumers. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2847546>
- Flick, U. (2009). An Introduction to Qualitative Research. London: Sage. https://mycourses.aalto.fi/pluginfile.php/551900/mod_resource/content/0/Uwe_Flick_An_Introduction_to_Qualitative_Research.pdf
- Frog.ee. (i.a). *Lastekell - usalda aga kontrolli*. Kasutatud 16.01.2020. <https://www.frog.ee/et/page/39/lastekell-udalda-aga-kotrolli>
- Gabriels, K. (2016). I keep a close watch on this child of mine': a moral critique of other-tracking apps. *Ethics and Information Technology*, 18(3), 175-184. <https://doi.org/10.1007/s10676-016-9405-1>
- Google Play Store. (2020). *Apps*. Kasutatud 4.01.2020. <https://play.google.com/store>
- Hanna, P. (2012). Using internet technologies (such as Skype) as a research medium: a research note. *Qualitative Research*, 12(2), 239–242. <https://doi.org/10.1177/1468794111426607>
- Hasinoff, A. A. (2017). Where Are You? Location Tracking and the Promise of Child Safety. *Television & New Media*, 18(6), 496–512. <https://doi.org/10.1177/1527476416680450>
- Hawk, S.T., Hale, W.W., Raaijmakers, Q.A. ja Meeus, W. (2008). Adolescents' perceptions of privacy invasion in reaction to parental solicitation and control. *Journal of Early Adolescence*, 28(4), 583-608. <https://doi.org/10.1177/0272431608317611>
- Howell, J. P. (2010). *Parents, watching: introducing surveillance into modern American parenting*. PhD (Doctor of Philosophy) thesis, University of Iowa. <https://ir.uiowa.edu/etd/81>
- Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Kasutatud 13.01.2020. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

- Kennedy-Lightsey, C. D. ja Frisby, B. N. (2016). Parental Privacy Invasion, Family Communication Patterns, and Perceived Ownership of Private Information, *Communication Reports*, 29(2), 75-86. DOI: 10.1080/08934215.2015.1048477
- Lagerspetz, M. (2017). Ühiskonna uurimise meetodid. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Laherand, M.- L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk
- Leaver, T. (2015). Born Digital? Presence, Privacy, and Intimate Surveillance. H. John ja W. Qu (toim.), *Re-Orientation: Translingual Transcultural Transmedia. Studies in narrative, language, identity, and knowledge* (lk 149–160). Shanghai: Fudan University Press
- Leaver, T. (2017). Intimate Surveillance: Normalizing Parental Monitoring and Mediation of Infants Online. *Social Media + Society*. <https://doi.org/10.1177/2056305117707192>
- Ledbetter, A. M., Kenny Siball, S. H., Lev, E., Battle-Fisher, M. ja Shubert, N. (2010). Parental Invasive and Children's Defensive Behaviors at Home and Away at College: Mediated Communication and Privacy Boundary Management, *Communication Studies*, 61(2), 184-204. DOI: 10.1080/10510971003603960
- LeMoyne, T. ja Buchanan, T. (2011). Does “Hovering” matter? Helicopter parenting and its effects on well-being. *Sociological Spectrum*, 31(4), 399-418. DOI: [10.1080/02732173.2011.57403](https://doi.org/10.1080/02732173.2011.57403)
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). *Intervjuu*. Kasutatud 27.04.2020. <http://samm.ut.ee/intervjuu>
- Lim, S. S. (2016). Through the tablet glass: transcendent parenting in an era of mobile media and cloud computing. *Journal of Children and Media*, 10(1), 21-29. DOI: [10.1080/17482798.2015.1121896](https://doi.org/10.1080/17482798.2015.1121896)
- Lim, S. S. (2018). Transcendent parenting in digitally connected families: When the technological meets the social, G. Mascheroni, C. Ponte ja A. Jorge (toim), *Digital Parenting. The Challenges for Families in the Digital Age* (lk 31-39). Göteborg: Nordicom. <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1265024/FULLTEXT01.pdf#page=21>
- Lupton, D. (2016). The diverse domains of quantified selves: self-tracking modes and dataveillance. *Economy and Society*, 45(1), 101-122. DOI: [10.1080/03085147.2016.1143726](https://doi.org/10.1080/03085147.2016.1143726)

- Lupton, D. ja Williamson, B. (2017). The datafied child: The dataveillance of children and implications for their rights. *New Media & Society*, 19(5), 780–794. <https://doi.org/10.1177/1461444816686328>
- Lyon, D. (2001). Surveillance after September 11. *Sociological Research Online*, 6(3), 116–121. <https://doi.org/10.5153/sro.643>
- Malone, K. (2007). The bubble-wrap generation: children growing up in walled gardens. *Environmental Education Research*, 13(4), 513-527. DOI: [10.1080/13504620701581612](https://doi.org/10.1080/13504620701581612)
- Marrero, M. D. (2015). Expectations and Violations of Privacy during Adolescence. University of New Orleans Theses and Dissertations. 2097. <https://scholarworks.uno.edu/td/2097>
- Mascheroni, G., C. Ponte ja A. Jorge. (2018). Digital Parenting: The Challenges for Families in the Digital Age, Nordicom, University of Gothenburg, www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1265024&dswid=-7681.
- Morr Serewicz, M. C. (2013). Introducing the Special Issue on Communication Privacy Management Theory and Family Privacy Regulation. *Journal of Family Communication*, 13(1), 2-5. DOI: 10.1080/15267431.2013.743424
- Murumaa-Mengel, M., Laas-Mikko, K. ja Pruulmann-Vengerfeldt, P. (2014). Privaatsusõigus inimõiguse ja igapäevatehnoloogiad. Inimõiguste Instituut. https://www.humanrightsestonia.ee/inimoiguste_uuringud/privaatsus-inimoiguse-ja-igapaevatehnoloogiad/
- Männiste, M. ja Masso, A. (2018). The Role of Institutional Trust in Estonians' Privacy Concerns. *Studies of Transition States and Societies*, 10(2). <http://publications.tlu.ee/index.php/stss/article/view/676/535>
- Pantzar, M. ja Ruckenstein, M. (2015). The heart of everyday analytics: emotional, material and practical extensions in self-tracking market. *Consumption Markets & Culture*, 18(1), 92-109. DOI: [10.1080/10253866.2014.899213](https://doi.org/10.1080/10253866.2014.899213)
- Petronio, S. (2002). *Boundaries of Privacy: Dialectics of Disclosure*. Albany, NY: SUNY Press. <https://doi.apa.org/psycinfo/2002-11300-000>
- Petronio, S. (2013). Brief Status Report on Communication Privacy Management Theory, *Journal of Family Communication*, 13(1), 6-14. DOI: [10.1080/15267431.2013.743426](https://doi.org/10.1080/15267431.2013.743426)

Petronio, S. (2010), Communication Privacy Management Theory: What Do We Know About Family Privacy Regulation? *Journal of Family Theory & Review*, 2, 175-196. doi:[10.1111/j.1756-2589.2010.00052.x](https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2010.00052.x)

Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 13.01.2020 <http://samm.ut.ee/valimid>

Siibak, A. (2019). Digital parenting and the datafied child. T. Burns ja F. Gottschalk (toim), *Educating 21st Century Children: Emotional Well-being in the Digital Age*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/313a9b21-en>.

Simpson, B. (2014). Tracking children, constructing fear: GPS and the manufacture of family safety, *Information & Communications Technology Law*, 23(3), 273-285. DOI: [10.1080/13600834.2014.970377](https://doi.org/10.1080/13600834.2014.970377)

Sonck, N., Nikken, P. ja de Haan, J. (2013). Determinants of Internet Mediation:, *Journal of Children and Media*, 7(1), 96-113. DOI: [10.1080/17482798.2012.739806](https://doi.org/10.1080/17482798.2012.739806)

Sukk, M. (2015). *Meediarepertuaari uurimise võimalusi Q-meetodil*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Sukk, M. ja Siibak, A. (esitatud). Typology of Pre-Teens Perceptions Related to Intimate Surveillance by Parents.

Sukk, M. ja Soo, K. (2018). EU Kids Online'i Eesti 2018. aasta uuringu esialgsed tulemused. V. Kalmus, R. Kurvits ja A. Siibak (toim). Tartu: Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. https://sisu.ut.ee/sites/default/files/euko/files/eu_kids_online_eesti_2018_raport.pdf

Talves, K. ja Kalmus, V. (2015). Gendered mediation of children's internet use: A keyhole for looking into changing socialization practices. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 9(1), article 4. <https://cyberpsychology.eu/article/view/4332/3396>

Tulviste, T. (2019). Mothers' conversational style in a changing developmental context. *Trames, Journal of the Humanities and Social Sciences*. 23(73/68), 3, 277–286.10.3176/tr.2019.3.01.

Ungar, M. (2009). Overprotective Parenting: Helping Parents Provide Children the Right Amount of Risk and Responsibility, *The American Journal of Family Therapy*, 37(3), 258-271, DOI: 10.1080/01926180802534247

van Exel, J. ja de Graaf, G. (2005). Q Methodology: A Sneak Preview. https://www.researchgate.net/publication/228574836_Q_Methodology_A_Sneak_Preview/citation/download

Vasalou, A., Oostveen, A. ja Joinson, A. N. (2012). A case study of non-adoption: the values of location tracking in the family. *CSCW'12*. <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/2145204.2145321?download=true>

Willson, M. (2018). Raising the ideal child? Algorithms, quantification and prediction. *Media, Culture & Society*, 41(5), 620–636. <https://doi.org/10.1177/0163443718798901>

Zabala, A., Sandbrook, C. and Mukherjee, N. (2018), When and how to use Q methodology to understand perspectives in conservation research. *Conservation Biology*, 32, 1185-1194. DOI:[10.1111/cobi.13123](https://doi.org/10.1111/cobi.13123)

Zuboff, S. (2015). Big other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization. *Journal of Information Technology*, 30(1), 75–89. <https://doi.org/10.1057/jit.2015.5>

LISAD

Lisa 1. Q-hulga väited

1. Usaldus on lapse ja vanema suhte üks alustalasid.
2. Vanemad ei tohiks jälgida lapsi ilma nende teadmata, sest see ei aita luua usalduslikku suhet.
3. Vanemana usaldan ma oma lapsi, aga ma ei usalda inimesi, kellega mu lapsed kokku võivad puutuda.
4. Asukoha jälgimine annab lapsele turvatunde – eriti, kui ta peaks näiteks ära eksima.
5. Tänapäeva ühiskonnas võime kokku puutuda erinevate ohtudega ning jälgimistehnoloogia kasutamine toob meile meelerahu.
6. Jälgimisäpid loovad võltsi turvatunde – olgugi et vanemad ja lapsed saavad olla pidevalt ühenduses, ei saa vanemad ohu korral paraku lastele siiski päriselt abiks olla.
7. Lastele ei meeldi, kui vanemad nende asukohta pidevalt jälgivad.
8. Igal lapsel on õigus privaatsusele ja perekond peab seda austama.
9. Jälgimistehnoloogia annab lapsele rohkem vabadust: kui vanem teab, kus laps on, tunneb ta end kindlamalt ja lubab ka lapsel seetõttu rohkem ringi liikuda.
10. Jälgimistehnoloogiate kasutamine piirab laste õigust privaatsusele ja isiklikku vabadust.
11. Pideva vanemliku järelevalveta hakkama saamine on oluline osa suureks kasvamisest.
12. Digitehnoloogiad võivad tuua kaasa riski, et noored ei õpi iseseisvust ega oma turvalisuse eest vastutama.
13. Vanemad peaksid lastelt küsima nõusolekut jälgimisäppide kasutamiseks.
14. Laps peab teadma, et vanem tema liikumisi jälgib.
15. Laps peab mõistma, miks vanem tema liikumisi jälgib.
16. Vanematel on seaduslik õigus oma lapsi kontrollida – see kujutab endast ka õigust otsustada selle üle, kus lapsed käivad.
17. Kui vanem on lapsele telefoni ostanud, siis on tal õigus teada, mida laps kirjutab, kellega ta suhtleb, ja kes tema sõbrad on.
18. Vanemate kohustus on tagada lapse turvalisus. Kui lapse jälgimine tagab selle, et ta on igal õhtul turvaliselt kodus, siis on jälgimine igati õigustatud.
19. Vanematel on kohustus kaitsta oma lapsi nende endi eest ka siis, kui nad kaitset ei soovi.
20. Tänu GPS jälgimisele saab vanem oma lapse asukohast kiire ülevaate ja võib rahulikumalt hingata.
21. Jälgimistehnoloogiad kasutavad ära vanemate hirme.

22. Vanemad püüavad oma lapsi liigselt kaitsta, kui nad nende nutitelefone jälgivad.
23. Lähedase inimese tegevustega pidevalt kursis olemine võib meelerahu asemel tuua kaasa sootuks rohkem muresid.
24. Vanemate hirmud võivad mõjutada laste heaolu – vanemate hirmud tekitavad lastes ärevust ja panevad uskuma, et oht luurab iga nurga peal.
25. Jälgimisäpid loovad olukorra, kus kontroll asendab hoolitsust.
26. See, et vanemad tahavad teada, kus nende lapsed on ja millega nad tegelevad, on loomulik.
27. Ma olen üllatunud, et nii vähesed vanemad jälgivad oma lapse asukohta.
28. Jälgimistehnoloogiad ei saa iial asendada vanemate tähelepanu.
29. Kui tõenäosus, et laps läheb kaduma, ei ole väga suur – nagu võib juhtuda autistidest lastega – ei peaks vanemad oma lapsi ülemäära jälgima.
30. Iga laps on individuaalne – see, kui palju teda jälgida, sõltub sellest, kuidas ta käitub, kui vastutustundlik ja aus ta on.
31. Laste jälgimine võib tunduda ebaetiline, ent on mitmeid põhjuseid, mis sellist tegevust õigustavad.
32. Ma arvan, et head vanemad jälgivad mõne rakenduse abil, kus nende laps asub.
33. Ma arvan, et hea lapsevanem ei jälgi oma lapse liikumisi.
34. Lapsed püüavad leida viise, kuidas vanemlikust kontrollist mööda hiilida.
35. Jälgimine võib anda tagasilöögi: lapsed võivad hakata veelgi enam varjama oma tegevusi.
36. Tehnoloogia loob vanemale pettekujutelmale kontrollist – tegelikkuses võib laps sellest lihtsasti kõrvale hoiduda.
37. Tehnoloogiafirmad lõikavad vanemate hirmude pealt kasu, luues erinevaid jälgimisäppe.
38. Jälgimistehnoloogia abil kogutavad andmed võivad kaasa tuua märkimisväärsed privaatsusriske.

Lisa 2. Intervjuukava

Soojendusküsimused

1. Millised tehnoloogia- ja nutivahendid on teie kodus olemas?
2. Milliseid nendest vahenditest saab kasutada laps?
3. Kas su lapsel on ka mõni isiklik nutivahend?
 - a. Millal ta oma isikliku nutiseadme/tehnoloogiavahendi sai?
4. Millal hakkas laps teie peres tehnoloogia- ja nutivahendeid kasutama?
5. Kui vanalt hakkas sinu laps kasutama internetti?
6. Kuivõrd räägite te oma pereliikmete vahel tehnoloogia ja interneti kasutamisest?
 - a. On teil näiteks tehtud mõned peresisesed kokkulepped tehnoloogia- ja internetikasutuse kohta? (nt kui kaua tohib ekraani ees olla; millist sisu võib vaadata; kohad, kus ei tohi nutivahendeid kasutada; millist sisu võib sotsiaalmeediasse postitada, jne).
7. Kas teie peres on kehtestatud kokkulepped, et üksteise käikudest tuleb teistele teada anda?
Miks?

Laste jälgimine *offline*-maailmas

1. Räägime nüüd pisut erinevatest rakendustest ja tehnoloogilistest abivahenditest, mis võimaldavad vanematel oma laste liikumist, tegevusi, käike jälgida. Viimastel aastatel on üha rohkem neid lapsevanemaid, kes jälgivad lapse liikumist reaalajas, erinevate äppide või näiteks nutikella/põnniradari abil. Oled sa mõnda sellistest tehnoloogilistest vahenditest/rakendustest kunagi kasutanud?
 - a. Kui jah, siis miks?
 - b. Kui ei, siis miks?
2. Mis sa arvad, millist kasu sellised rakendused lapsevanematele pakuvad?
3. Miks otsustasid sina sellist jälgimist võimaldavat rakendust/nutivahendit kasutama hakata?
4. On sul meeles, millal sa esimest korda oma lapse liikumist rakenduste/nutivahendite toel jälgima hakkasid?
5. Palun kirjelda, millised on need olukorrad, kus sa tunned vajadust rakenduse abil vaadata, kus laps parasjagu liigub?
6. Kas sa saaksid palun nimeliselt välja tuua, milliseid konkreetseid rakendusi/nutivahendeid sa oma lapse (käikude, tegevuste) jälgimiseks kasutad?

7. Miks otsustasid just selle konkreetse rakenduse/nutivahendi kasuks? (*Kui vanem vajab abi: fakt, et see rakendus oli tasuta; erinevate võimaluste rohkus, nt. võimalus seadistada konkreetsed piirkonnad, kus laps tohib liikuda; nt võimalus vanemaga läbi rakenduse kontakti saada jne*)
8. Oled sa vahel seda rakendust/neid rakendusi kasutades mõelnud sellele, kuivõrd on kaitstud sinu ja sinu lapse õigused? (nt mida tootja teeb nende andmetega, mida rakendus lapse kohta kogub ja salvestab)
9. Kuivõrd sa uurisid rakendust kasutama hakates, mis oli kirjas lepingu üldtingimustes (*terms and conditions*)?
 - a. Miks sa seda tegid/
 - b. Miks sa seda ei teinud?
10. Kas lapse teine vanem on teadlik, et sa selliseid rakendusi/nutivahendeid kasutad?
11. Kuidas lapse teine vanem selle rakenduse/nutivahendi kasutamisse suhtub?
 - a. Kui palju teine vanem seda rakendust/nutivahendit kasutab?
12. Mis sa arvad, kuivõrd sa oled vanemana selle rakenduse kasutamisest võitnud?
13. Kas sinu laps teab, et sellist rakendust/nutivahendit tema liikumiste jälgimiseks kasutad?
14. Kuidas sai sinu laps teada, et sa jälgid tema liikumisi väljaspool kodu?
15. Kuidas sinu laps suhtub sellesse, et sa sellist rakendust/nutivahendit kasutad?
16. Kuidas sa põhjendasid oma lapsele sellise rakenduse/nutivahendi kasutamise vajadust?
17. Kuivõrd on sellise rakenduse/nutivahendi kasutamine mõjutanud teievahelisi suhteid?
18. Oled sa täheldanud mingit muutust enda lapse liikumiste/käitumise/juttude juures peale seda kui tema käikudel enam silma peal hakkasid hoidma?
19. Kas lapse jälgimine on sinu arvates oma eesmärgi täitnud?
 - a. Miks?
20. Millised on sinu arvates lapse jälgimisega seotud positiivsed aspektid?
21. Räägi mulle üks lugu/juhtum enda praktikast, kus sa tundsid, et lapse jälgimisest on kasu.
22. Millised on sinu arvates lapse jälgimisega seotud negatiivsed aspektid?
23. Räägi mulle üks lugu/üks juhtum sellest, kus sa tundsid, et lapse jälgimisest on pigem kahju.
24. Kas sa soovitaksid seda rakendust/nutivahendit ka teistele vanematele? Kui jah, siis miks / kui ei, siis miks?

Lisa 3. Koodipuu

Lastevanemate kogemused ja praktikad

- olukorrad, kus on vaja kasutada
- saadav kasu
- esimest korda kasutamine
- kasutusel olev rakendus
 - rakenduse valiku põhjused
 - kaua kasutanud
 - probleemid rakendusega

Lastevanemate arvamus jälgimisest

- halb või hea lapsevanem
- laste privaatsus ja laste õigused
- kas laps peab teadma
- kas laps peab mõistma
- lapse arvamuse olulisus
- mõtlemine privaatusriskidele/kogutavatele andmetele
 - lepingu üldtingimused
- vanemate hirm
- meelerahu
- hoolitsus vs kontroll

Laste arvamus asukoha jälgimisse vanemate hinnangul

- kasutamise vajaduse põhjendamine
- kuidas laps teada sai

Lapse ja vanema vaheline suhe

- kas vanemal on õigus kõike teada

Kodune tehnoloogia ja internetikasutus

- kodused reeglid
- kehtestatud tehnoloogia ja interneti piirangud

Jälgimise negatiivsed ja positiivsed aspektid

- positiivsed aspektid
 - konkreetne lugu
 - rakenduse muud kasutegurid

- negatiivsed aspektid
 - konkreetne lugu

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kelli Aia**,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Jälgimisrakendused kui digitaalse lapsevanema abivahendid: kasutajate arvamused ja kogemused,

mille juhendaja on **Andra Siibak**,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kelli Aia

25.05.2020